

LUNDS
UNIVERSITET

Rättssociologi
Lunds universitet
RÄS 650
D-uppsats - HT 2004

MOBBNING I SKOLAN

**En fallstudie av hur arbete med normer
kan se ut i praktiken**

Maria Albrecht

760616-9428

Handledare: Per Wickenberg

Examinator: Karsten Åström

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1. Bakgrund	4
1.2. Problemformulering	5
1.3. Syfte och frågeställningar	6
2. Teori	7
2.1. Normer och handlingar i klassisk samhällsteori	7
2.2. Normer och handlingar i modern rättssociologisk teori	10
2.3. Normmodellen som analysverktyg	11
3. Metod	13
3.1. Bakgrundsfakta om X-skolan	14
4. Lagstiftning och mobbning	16
4.1. FN:s konvention om Barnets rätt	17
4.2. Skollagen och läroplanerna	17
4.3. Arbetsmiljölagen (AML)	18
4.4. Brottsbalken och några exempel	21
5. Aktörer och institutioner mot mobbning	24
5.1. Skolverket	24
5.2. Barnombudsmannen (BO)	26
5.3. BRIS - Barnens rätt i samhället	28
6. Fallstudie	30
6.1. Resultatredovisning	30
6.1.1. Handlingsplan	30
6.1.2. Utbildning om mobbning	31
6.1.3. Temaveckor	32
6.1.4. Det aktiva arbetet mot mobbning på X-skolan	32
6.1.5. Kamratstödjare	33
6.1.6. Rastvakter	33
6.1.7. Hur X-skolan går tillväga då ett mobbningsfall uppdagas	34
6.1.8. Intervjupersonernas personliga definition av mobbning	34

6.1.9. Huruvida man fått kunskap om mobbning genom sin lärar- respektive rektorsutbildning	35
6.1.10. Om man anser att de har kunskaper om mobbning	36
6.1.11. Hur vanligt tror man att mobbning är på X-skolan?	36
6.1.12. Hur ser man sin egen roll som vuxen i arbetet mot mobbning?	37
6.1.13. Om polisanmälan som sista utväg är ett bra sätt?	38
6.1.14. Vilka lagrum och förordningar gäller för skolan?	38
6.2. Sammanfattning av resultaten	39
6.2.1. Handlingsplan	40
6.2.2. Utbildning om mobbning	40
6.2.3. Temaveckor	40
6.2.4. Det aktiva arbetet mot mobbning på X-skolan	41
6.2.5. Kamratstödjare	41
6.2.6. Rastvakter	41
6.2.7. Hur X-skolan går tillväga då ett mobbningsfall uppdagas	41
6.2.8. Intervjupersonernas personliga definition av mobbning	42
6.2.9. Huruvida man fått kunskap om mobbning genom sin lärar- respektive rektorsutbildning	42
6.2.10. Om man anser att de har kunskaper om mobbning	42
6.2.11. Hur vanligt tror man att mobbning är på X-skolan?	42
6.2.12. Hur ser man sin egen roll som vuxen i arbetet mot mobbning?	42
6.2.13. Om polisanmälan som sista utväg är ett bra sätt?	43
6.2.14. Vilka lagrum och förordningar gäller för skolan?	43
6.2.15. Frågor till biträdande rektorena	43
6.3. Analys av resultaten utifrån normmodellen	44
6.3.1. Kognition/kunskap	44
6.3.2. Värde/vilja	45
6.3.3. System/möjligheter	46
7. Avslutning och diskussion	47
7.1. Mina frågeställningar	47
7.2. Sammanfattning och diskussion	58
Referensförteckning	52
Bilagor	54

1. Inledning

Det var i fyran som mitt helvete började. De började retas för allt. Kläder, skor, hur jag gick, hur jag satt och hur jag pratade. Jag vågade inte göra något. Hur skulle jag kunna – jag var ju inget....

1.1. Bakgrund

Skolan är inte bara elevernas arbetsplats utan den har också blivit en arena för kränkande särbehandling, våld och mobbning. År 2003 kände, enligt Skolverkets rapport, 20 000 elever sig de blev mobbade eller kränkta av andra elever. (Skolverket 2003: Attityder till skolan 2003:100)

”Var och en som verkar inom skolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Särskilt skall den som verkar inom skolan (...) aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbning och rasistiska beteenden.”

(Skollagen 1 kap. 2§)

Jag har själv blivit utsatt för både psykisk- och fysisk misshandel från fjärde klass till nionde klass. Det började successivt med glåpord och viskningar. Efter hand var det varje dag och slagen kom allt oftare. Mobbningen var inte skämtsamt eller ”något som barn gör”, utan det var raffinerat. Något jag ofta fick höra från skolans personal var att ”Ta det inte på allvar - barn skojar. Kan du inte ta skämt?” Mina rop på hjälp i skolan hjälpte mig föga. Det blev snarare tvärtom. Min lärarinna trodde mer på gruppen än på mig och sa ofta: ”Maria, man ska inte skvallra.” Jag fick inte stöd av de vuxna i skolan men det starka stödet utanför från min familj fick mig att försöka hålla huvudet ovanför ytan. Då den direkta mobbningen upphör slutar inte den inte helt. Lång tillfriskande och eftervård krävs och det tar tid att bygga upp sitt liv igen.

I dag är jag 28 år gammal och mår bra. Såren efter mobbningen kommer nog inte läka helt, men jag har vänt mina skolår till min fördel. Jag har de senaste åren funderat mycket på skolans aktörer angående mobbning och hur viktigt det är att personalen vågar, vill och tar sig tid att reducera mobbning och kränkningar i skolan. Jag vet inte varför personalen på min skola inte ville se det som hände för förutsättningarna på skolan var inte sämre än på de andra skolorna i samma kommun. Mycket hade kunnat stoppas om de bara velat se och hade agerat.

1.2. Problemformulering

Jag har, efter dessa år jag själv varit utsatt, intresserat mig för vilken roll skolan och även dess skilda aktörer har för arbetet mot mobbning. Skolan är barnens och ungdomarnas arbetsplats under 9 år och den är obligatorisk. Det är viktigt att vi har detta i åtanke: skolan är en synnerligen viktig samhällelig institution. Det är också viktigt att studera vad som sker i skolan och vad som kan förändras. Jag har i min utbildning fokuserat på skolans handlande vid mobbning och kränkande handlingsmönster. Räcker det att ha lagar, förordningar och läroplaner som styr skolan, eller spelar lokala normer och värderingar någon roll i arbetet mot mobbning? Är det viktigt att ha engagerad personal eller kan vi idag förlita oss på lagarna, läroplanerna, de lokala handlingsplanerna etc.? Kan skolan klara sig på enbart styrdokument eller krävs det en kombination av personligt engagemang och styrdokument? Och hur kan då det engagemanget och de handlingarna se ut rent konkret på den lokala skolan? Detta är självfallet stora frågor men jag kommer att studera, diskutera kring och försöka finna åtminstone några svar.

Forskning kring mobbning har en lång tradition. Begreppet är lånat från engelskan, mobbing (se vidare bilaga 1). Mobb är engelskans form av latinets ”mobile vulgus”, den lätttrörda hopen. Begreppet mobbning lyftes fram genom en artikelserie i Dagens Nyheter i slutet av 1960-talet. Det var genom läkaren Peter-Paul Heinemanns böcker och inlägg som vuxenvärlden fick upp ögonen för vad som kunde pågå under ytan i skolan. Hans bidrag synliggjorde problemet och han gav en rad avskräckande exempel på vardagsmobbning (Pedagogiska magasinet nr 3 2004: 32). Heinemann har på senare tid specialiserat sig på vuxenmobbning, ett ökande problem på arbetsplatser.

Fler forskare har fortsatt i Peter-Paul Heinemanns fotsteg såsom Anatol Pikas (docent i pedagogisk psykologi). Pikas var den förste som introducerade en metod för att arbeta mot mobbning. Dan Olweus (professor och mobbningsforskare i Norge) menar att:

”... det är en grundläggande demokratisk rättighet att en elev skall kunna känna sig trygg i skolan, och slippa bli utsatt för övergrepp och förnedrande behandling” (Olweus 1999). Gunnar Höistad (f.d. lärare, f.d. barnombudsman i Uppsala) är också ett känt namn i dessa sammanhang. Han är en flitig anlitad föreläsare bl.a. i skolor runt om i landet. Olika modeller för att hindra mobbning har prövats och utvecklats och de har givits olika namn som exempelvis: Kamratstödjare, Olweusmetoden, Farstamodellen

och Gemensamt bekymmermetoden. Man kan fråga sig själv vilken av dessa metoder som är bäst och enligt professor Kjell Granström är svaret: alla. Granström menar att då en skolan valt att arbeta utifrån en viss metod eller modell, har man bestämt att inte acceptera mobbning. Den ”bästa metoden” enligt Granström är de vuxnas ställningstagande och aktiva ingripande. Den sämsta är att inte göra något utan ”låta eleverna själva lösa sina konflikter” (Pedagogiska magasinet nr 3 2004: 32).

Flera forskare och författare är intresserade av ämnet både på det psykologiska och på det sociala planet. Utifrån all forskning, kunskap, litteratur och tillgång på flera föreläsare borde det nu finnas åtskilligt med kunskap inom skolans ramar. Kan vi förlita oss på att man gör sitt bästa för barnen och ungdomarna i skolan? Att man förankrar de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på och att eleverna lär sig, utöver de obligatoriska ämnena, alla människors lika värde?

1.3 Syfte och frågeställningar

Mitt övergripande syfte med denna studie är att fördjupa mig i och studera skolans aktörer och deras roll(er) i arbetet mot mobbning, hur bör man göra och hur gör man för att förhindra mobbning och nå skolans uppsatta mål? Vilka regler och normer finns uttalade och antagna officiellt samt vilka är då de normer och handlingar, som jag kan finna i skolans vardagsarbete. Mina konkreta frågeställningar är dessa:

1. Hur kan en skola arbeta mot mobbning för att nå målen i skolans styrdokument?
2. Förutom handlingsplaner, lagar och förordningar: vad utmärker en god skolmiljö med avseende på mobbning?
3. Om normer och värderingar: Hur kan skolledningens och lärarnas roll, normer och ställningstagande påverka antimobbningsarbetet?

2. Teori

I femman kom det första slaget, magen och armarna. Då han träffade magen gick luften ur mig direkt. Hans första slag, skulle bli ett av många. Han höll upp min arm, böjde den bakåt och slog med sina knogar. Han såg alltid till att slå på samma ställe. Blåmärkena blev större och fler och han viskade varje gång i mitt öra att skulle jag berätta det för någon skulle det bli värre nästa dag.

2.1. Normer och handlingar i klassisk teori

Mobbning är ett upprepat handlingsmönster. En av skolans uppgifter är att skapa och premiera goda handlingsmönster och normer. Med normer menar jag handlingsanvisningar, vad/hur man bör göra som exempelvis med vägmärken. Vägmärken visar oss hur vi ska och bör bete oss i trafiken. Då nya trafikregler införs är vi bra på att anpassa oss därefter. Ibland kan vi dock bryta trafikreglerna, men då dessa regler är djupt rotade i oss händer det sällan att vi går emot reglerna för gjorde vi det skulle fler olyckor inträffa. Även lagtexterna är handlingsanvisningar, s.k. normativa texter, och skollagen och läroplanerna är i detta sammanhang exempel på handlingsanvisningar.

Det finns en tradition av forskning om normer och normbegreppet ligger i till grund för en behavioristisk sociologisk tradition från 1950- och 60-talet i USA. Inspirationen hämtades bl.a. från Emile Durkheims klassiska teorier. Durkheim skriver om brott och straff, där han menar att samhället behöver brott eller avvikare för att upprätthålla balansen i samhället. Straffet som lagen utfäster behöver inte vara det strängaste straffet, det kan vara så att det är uteslutning från samhället eller från gruppen som blir det strängaste straffet. Inom gruppen byggs normer upp, i och med detta infinner sig olika sanktioner som gör så att man hindrar avvikelse och gruppen gynnar konformiteten. Gruppen är en viktig del och då avvikande beteende infinner sig, sluter gruppen sig och motarbetar den avvikande faktorn. En grupp skapar gemensamma värderingar, s.k. samhällets moraliska natur. Då man går in i en social relation utvecklar man ett beteendemönster såsom värderingar, handlingar och upplevelser. För att gruppen skall fungera måste gruppen vara överens om vissa grundläggande principer, värden och prioriteringar. Durkheim menar att de moraliska och släkterelaterade tankar är grundpelaren i det mekaniska samhället (Cuff & Payne 1979:44 ff.).

Parson har bidragit till konsensusperspektivet, där han talar bl.a. om socialisationsprocessen. Socialisationsprocessen skapar motiverade och kompetenta rollinnehavare, som ansluter sig till samhällets värderingar. Med den sociala strukturen menar Parson en normativ struktur, den struktur av förväntningar som ligger nedsänkt i rollerna. Det finns olika roller med förväntade beteendemönster såsom ”moder”, ”präst” etc. De specifika normer som påverkar, styr och ibland tvingar fram beteenden är påverkade av det allmänna värdesystem som existerar i ett visst samhälle. Normerna indikerar eller specificerar vilket rollbeteende som är lämpliga i en speciell situation.

”Favorisera inte någon särskild elev” kan betraktas som en av de normer som definierar ”lärare” i våra skolor” (Cuff & Payne 1979:58).

Parson menar att samhälle med jämviktstillstånd är ett samhälle utan konflikter. Var och en vet vad som förväntas av en i varje roll och ständigt uppfyller man förväntningarna. I praktiken kan man aldrig förverkliga denna jämvikt, men man antar att det ska vara det tillstånd som samhället ständigt strävar efter. Social kontroll och socialisation är två processer som används för att nå det idealiska jämviktstillståndet. Som rollinnehavare lär man sig, d.v.s. socialiseras till de förväntningar som är bundna till rollen. Processen är uppbyggda av negativa sanktioner (bestraffningar) och positiva sanktioner (belöningar). Dessa sanktioner är riktade mot rollutföranden (a.a: 59). Brister i socialisation kan leda till att man blir avvikare. Dessa personer har inte tillräckligt nog internaliserat samhällets normer och värden. Avvikande beteende definieras bl.a. av det rådande värdesystemet. Parson menar att med sina mönstervariabler gör man det möjligt att identifiera potentiella konflikter mellan normer och värden som samhället måste lösa för att uppnå stabilitet och integration. Familjen kan karaktäriseras utifrån mönstervariabler ”A” och institutioner inom politiska och ekonomiska delsystem kan karaktäriseras utifrån mönstervariabler ”B”. Då människan rör sig mellan dessa delsystem, existerar det en potentiell konflikt. Samhället måste för att bevara jämvikten och ordningen komma tillrätta med vissa integrerande mekanismer. Skolan har en integrerande funktion genom att socialisera barnet till roller som kan klassificeras utifrån mönstervariablerna ”B”. Barnet har redan upplevt normer och värden från variabeln ”A” (familjesituationen) så på detta sätt bidrar skolan till jämvikten. Parson har blivit kritiserad för att han formulerat ett så abstrakt schema som jag förklarat ovan, detta p.g.a. att det är svårt att tillämpa i den empiriska forskningen (a.a.: 64 ff.).

Skreven lag och levande rätt har varit ett av de ledande motiven i den äldre rätts-sociologiska forskningen. Med skreven lag förstår man förordningar, lagar och andra handlingsmönster. Levande rätt är hämtad från Eugen Ehrlich. Med denna term inbegrep han ett folks eller socialt förbands rättsedvänjor och rättsuppfattningar. Levande rätten uppstod naturvuxet och spontant inom samhället och utgjorde grundvalen för samhällets inre ordning. Han ansåg att den skrivna rätten var ett politiskt instrument för makthavarna. Den skrivna rätten var mest effektiv för att förbjuda och beröva istället för att bygga upp social samverkan. Innan Ehrlich var det Karl von Savigny som utvecklade denna tanke. Savigny ansåg att rättsidéerna hos folket var den enda rättskällan. Rätten som fenomen bestämdes av den politiska och sociala situationen som rättssociologerna befann sig i. Var och en som går ut för att undersöka något i samhället startar från en förutfattad mening om samhället (Stjernquist & Widerberg 1989: 13-17).

Rättens uppgift är att fungera stabiliserande och integrerande av samhällsstrukturen och bl.a. Durkheim och Weber ansåg att rätten uttrycker hur samhället fungerar och borde fungera.

”Den omfattande lagstiftningen i dag utgörs till stor del av inventerade normer”

(Stjernquist & Widerberg 1989:34).

Det blir mer vanligt att intervenerade normer blir utformade till ramlagar. Ett exempel på en sådan lag är miljöskyddslagen. Det kan hända att dessa inventerade lagar inte behöves tillämpas alls för att ändå fylla en funktion, nämligen att påverka människors uppfattningar. Lagstiftning lockar ofta med ekonomiska fördelar, då man åsyftar en viss beteendeförändring eller utveckling. Människan reagerar mer positivt till att förändra sitt beteende om dessa förändringar är förenade med sanktioner (Stjernquist & Widerberg 1989:27-34). Styrmedlen delas vanligtvis in i tre grupper:

1. Administrativa eller rättsliga regleringar. Denna grupp är det tal om då man tänker på rättsliga styrinstrument. Dessa innehåller direkta handlingsföreskrifter för berörda myndigheter och folkgrupper.
2. Ekonomiska styrmedel. Dessa arbetar med ekonomiska incitament som antingen kan vara positiva (t.ex. bidrag, lån) eller negativa (t.ex. avgifter, beskattning).
3. Information och propaganda. Ett sätt att indirekt att påverka människors beteenden.

De olika grupperna flyter över i varandra och det kan vara svårt att besluta om ett konkret styrmedel skall hänföras till den ena eller andra gruppen (Stjernquist & Widerberg 1989:40).

Skolan regleras av flera styrdokument både på nationell -, central kommunal -, och lokalnivå. På den nationella nivån är det bl.a.: Skollagen, Läroplanen, Arbetsmiljölagen. Skolverket ligger mittemellan nationell nivå och central kommunal nivå. På den centrala kommunala nivå är det kommunfullmäktige, skolstyrelsen och skolplanen som styr och på den lokala nivån är det föräldrar, elever, personal och fackliga organ som, i det här fallet, rektorn måste vara lyhörd inför (Nordiska sociologkongressen arbetsgrupp 15, Hallerström & Wickenberg 2004:99). Styrmedlen är många för skolans aktörer. Lika viktiga är de normer och värderingar skolans aktörer har för att kunna följa de regler som finns för att skapa en bra arbetsmiljö för barn och ungdomar.

2.2. Normer och handlingar i modern rättssociologisk teori

Utifrån sociologin definieras en norm som en standard som delas av medlemmar i en social grupp. Gruppen förväntas att vara överensstämda med dessa normer och överensstämmningen säkras genom negativa och positiva sanktioner (Hydén 2002: 97). Grundläggande beståndsdelar i handlingssystem är normer. Dessa samverkar och samordnar våra och andras beteende och bildar sociala handlingssystem. Handlingssystemen kan vara politiskt, ekonomiskt, kulturellt eller naturligt bestämda (a.a.: 114).

Uppkomsten av normer inom ett system har med tre faktorer att göra. Det första är aktörernas socialisation, att få människor att uppträda socialt. Människor socialiseras in i ett samhälle och lär sig vissa normala handlingssätt. Det andra är att normerna bestäms av den handlingsmiljön som människan befinner sig i. Den sista faktorn är handlingssituationen som också är viktig för normbildningen. Med detta avser hur synlig aktörens handlande är, hur mycket aktören identifierar sig med normkällan samt hur beroende aktören är av den normbärande sociala omgivningen (a.a.: 115). För att förstå mänskligt handlande kan man ställa sig två frågor. Den ena är varför individen väljer vissa handlingar framför andra. Det andra är att vi måste förstå varför människor håller fast vid ett särskilt handlande, detta under lång tid trots motgångar och svårigheter.

Då det gäller motivationsfaktorerna så fungerar de känslomässiga anlagen hos människan som en drivkraft för hennes ställningstagande (Hydén 2004:17-18).

Matthias Baier har skrivit ”Om Normer”, där han bl.a. skriver om sanktioner. Sanktioner spelar en framträdande roll. Han skriver:

”Normer genomdrives av positiva och negativa sanktioner, d.v.s. belöningar och straff. Sanktioner kan vara oformella, såsom t.ex. ett erkännande eller avvisande ögonkast, eller formella, som t.ex. böter eller avgifter utdömda av officiella organ.” (Baier 2004)

Hydéns egen definition av normbegreppet är:

”Normer är en handlingsanvisning som under likartade förhållanden ger upphov till upprepanande handlingar” (Hydén 2004:6).

Handlingsanvisningarna/normerna kan vara riktade mot

- de personliga förhållandena, individen och ha sin utgångspunkt i individens samvete och moral.
- den sociala gemenskapen, samhället och ha sin utgångspunkt från livsvärlden eller av mer opersonliga slag, såsom system. Gemeinschaft kontra Gesellschaft.
- De materiella betingelserna, naturen, då rör det sig om exploatering eller bevarande av naturen.

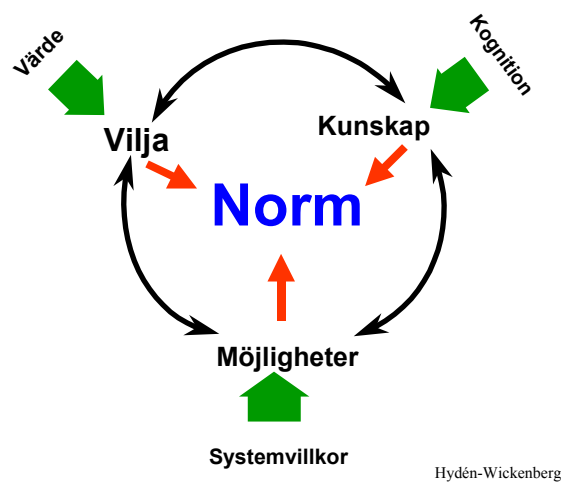
Dessa normkällor konkurrerar och kolliderar med varandra i mänsklig praxis och förekommer sällan renodlade (Hydén 2004:8). Normer är alltså något som styr människans liv. De innehåller indirekt eller direkt anvisningar för mänskligt handlande. Normer finns på olika nivåer i samhället. Makronivån är det första, normer som handlar om kollektiva intressen. Mesonivån, där normer framförallt har en anslutning till organisationernas externa relationer och inre uppbyggnad. Slutligen på mikronivå finns det normer som gäller människors inbördes förhållanden och även i förhållande till de andra nivåerna (Hydén 2004:12). I denna uppsats definierar jag ”normer” som *handlingsanvisningar*.

2.3. Normmodellen som analysverktyg

Normmodellen bygger på att normen har tre förutsättningar: (K) kunskap och kognition, centralt är kognitionsbegreppet. Kunskap är beroende hur vi ser och uppfattar världen.

Då människan utvecklar kognitiva system bestämmer detta individens sociala handlingar. (V) vilja och värderingar, hänger samman med vilka värden människan har och vilka drivkrafter som existerar, d.v.s. människans motiv för sitt handlande. Alltifrån det inre samvetet till etik och moral, samt (SM) system och möjligheter (Hydén 2002:280).

Normanalys

Politisk styrning är beroende på bl.a. av tre egenskaper hos den styrde, här: skolan, och dess aktörer, om denne förstår/begriper innebörden. Huruvida om aktören kan, har förmåga att verkställa styrningen och till sist om aktören önskar verkställa styrningen. Engagemang är viktig för uppgiften. Moralen är något som utvecklas mellan människor. Utgångspunkten kan vara i individens samvete, men moralen utvecklas och uttrycks i kommunikationen och interaktionen mellan människor (Hydén 2002: 280-281). *Normmodellen* ska jag använda för att analysera och tolka mitt empiriska material och studera vad aktörerna på skolan har för roll samt vilka brister som kan finnas utifrån mobbningsperspektivet.

3. Metod

När jag gick till min lärare och bad om hjälp, hon sa: Maria, man ska inte skvallra. Efter flertal rop på hjälp tog hon upp det med hela klassen. Hon frågade klassen om jag blev mobbad. Mobbarna sa givetvis nej och att jag inte kunde ta skämt. Alla andra i klassen satt tysta och min lärare sa att jag borde förstå skämt lite bättre och att jag borde tänka på att jag just fördärvat två lektioner för ingenting. Jag fördärvade hennes lektioner, medan hon och mobbarna fördärvade mitt självförtroende med dessa rättegångar, som jag kallade stunderna för.

För min empiriska forskning där jag djupare ville studera skolans och dess aktörers roll och arbete angående mobbning, valde jag att kontakta ett antal skolor, närmare bestämt 10 stycken. Av praktiska skäl valde jag skolor i södra Sverige och begränsade urvalet ytterligare till en grannkommun. Urvalet för dessa skolor föll slumpmässigt, då jag valde från telefonkatalogen (Svenning 1997:97). Skolorna var från årskurs F (förskoleklass) till gymnasiet. Denna spännvidd ville jag undersöka, ifall skolorna arbetade annorlunda mot mobbning beroende på vilken årskurs man arbetade med.

Det visade sig vara svårt att skapa kontakt med skolornas rektorer då de sällan var på plats, var resande eller sjukskrivna. De rektorer jag fick kontakt med ville ha en betänketid och efter ett tag hörde endast två biträdande rektorer av sig. Dessa rektorer arbetade på samma skola, men var ansvariga för olika årskurser. Tanken var att skolan skulle verka som ett för studien förberedande pilotfall men ingen av de andra tillfrågade skolorna hörde av sig. Efter att ha studerat den aktuella skolans hemsida fick jag bl.a. information om arbetet mot mobbning. Samtalen med skolans biträdande rektorer gav en känsla av öppenhet och nyfikenhet inför min uppsats och bakgrund. Skolan blev ett positivt urval för en fortsättning (Svenning 1997:97).

Mitt första möte var med rektorn för F-4 och deras elevvårdsteam (EVT), som består av skolpsykolog, skolsköterska, kurator, social sekreterare och två speciallärare. Jag satt med under deras möte där jag observerade och fick möjlighet att ställa frågor. Jag mottog även deras handlingsplan, enkätfrågor, information om skolan och de lägre klassernas handlingsplan mot mobbning. Min observation kom att bli både direkt och indirekt (Svenning 1997:133). Rektorer på skolan skapade kontakt med fyra lärare. Dessa valdes utifrån hur länge de varit lärare. Jag ville ha två som arbetat mindre än fem år och två som arbetat längre än fem år. Ett missförstånd skedde och det inföll sig så att

det bara var en lärare som var nytexaminerad. Den andra ”nya” har varit lärare i några år, men ny på X-skolan och två från vardera årskurser (två från F-4 och två från 5-9). Kön och ålder var inget jag tog fasta på i mitt urval. Det föll sig dock så att det blev två kvinnor och två män. Intervjupersonernas ålder var 35 år och uppåt. Utöver dessa fyra som intervjupersoner skulle jag även intervjua de båda rektorerna. Några av mina spontana frågor under detta möte la grunden till en del av mina intervjufrågor (se bilaga 3). Mina observationer, intervjuer och dokumentanalyser kommer att genomsyra min redovisning samt analysen (Svenning 1997:143). Jag presenterar mina resultat från dessa intervjuer nedan under rubriken *Fallstudien*.

Fallstudiens ursprungsform var levnadsberättelser, life histories. I levnadsberättelser kommer man mycket nära människors tankar och känslor. Metoden har haft en stark ställning inte minst i den s.k. Chicago-skolan. Begreppet fallstudie kan innefatta levnadsberättelse metoden, men det omfattar allt från personer till processer och händelser. Fallstudien är en intensivstudie som kan pågå under en kortare eller längre period. Forskaren samlar olika material om fallet eller fallen och olika data varvas med varandra (Svenning, 1997:130-131). En fallstudie är inte bara en undersökning, utan består av många. Själva poängen med en fallstudie är att man väljer ut exempelvis en eller flera skolor eller vad det nu är som man vill studera. Inom de fall man valt ut kan flera datainsamlingar samsas såsom dokumentanalyser, djupintervjuer, observationer etc. (Svenning 1997:89). Oftast väljs en fallstudie snarare ut på teoretiska grunder, än på slumpmässiga grunder. Ibland väljer man fall beroende på att man har bäst möjligheter att följa upp det aktuella fallet (Svenning 1997:104).

3.1. Bakgrunds fakta om X-skolan

Skolan ligger i min grannkommun i sydvästra Skåne. Denna stadsdel har cirka 5500 invånare, varav cirka 600 är i åldern 6-16 år. I området där skolan ligger bor många familjer med god utbildning och den s.k. socioekonomiska grunden är god. Cirka 18 % av skolans elever har invandrarbakgrund och ofta i andra eller tredje generation. Kvartieren runt omkring skolan byggdes huvudsakligen under 1980-talet.

Den äldre delen av skolan, som kallas för Övre, blev klar 1984 och renoverades 1995. Här går det cirka 225 elever från förskoleklass till fjärdeklass. På Övre är även fritidshem integrerade i skolans lokaler. Mina intryck av skolan är att Övre är en typisk låg- och mellanstadieskola. Låg byggnad och asfalterad gårdsplan. Det som kan skilja skolan från andra är det stora grönområdet barnen har ett stenkast från byggnaden, med bl.a. klättertorn. Denna del ligger också bortom tung trafik, då det är bara stadsbuss som får köra förbi denna del.

Nedre ligger ungefär 100 meter från Övre. Det märks att skolan bara är tio år gammal, då det är en mycket fräsch skola och här går de senare årskurserna som uppgår till cirka 365 elever. När jag rörde mig på skolgården slog det mig att skolan liknade ett nybyggt bostadsområde. Tvåvånings tegelhus med stora fönster, där varje enhet har sina egna avdelningar. Klotter på väggarna eller skräp på skolgårdarna förekom inte (vid intervjun med Nedres biträdande rektor berättar denne att om de ser klotter på skolans väggar, ringer de genast efter ”Klottrets fiende nr 1”). En tanke som slog mig var om det verkligen gick några ungdomar på denna skola eller om de hade varit ute och städat precis innan jag kom.

4. Lagstiftning och mobbning

Under flera raster kände jag mig så rädd och sökte hjälp hos min lärarinna. Varje gång störde jag i hennes fikarast. Klassrättegångarna fortsatte och min tillit till de vuxna i skolan försvann. Under skolavslutningen i sexan, efter flera års av vädjan om hjälp från mina föräldrar, sa min lärare till min mor att: Jag tror att det var en överdrift, att det inte var så farligt.

På högstadiet fortsatte det, men den fysiska mobbningen blev allt grövre. I början av en lektion sparkade två klasskamrater in en bänk i magen på mig. Min ämneslärare såg allt men bad mig gå ut då jag grät för högt och hon ville fortsätta med lektionen.

Arbetet mot kränkande behandling exempelvis mobbning är en viktig del av skolans demokratiska uppdrag. Ansvaret för arbetet ligger framförallt på skolhuvudman och rektor, men givetvis även lärare och övrig skolpersonal. Styrdokumenten för skolan reglerar bl.a. kränkande behandling såsom mobbning och det finns ett flertal av dessa styrdokument, som jag ska beskriva/ange här.

”Det finns lag och förordningar som reglerar vad skolan bör göra för att ”tillvarata barns och ungdomars rättigheter, främja deras sociala fostran och förhindra kränkande behandling och mobbning”: (Pedagogiska magasinet nr 3 2004: 5)

I Pedagogiska magasinet skriver chefsredaktören, Lena Fejan Ljunghill, att lagstiftningen är mycket klar och tydlig när det gäller att skydda ungdomar och barn mot mobbning och kränkande behandling. Hon tillägger att när inte lagarna följs och en elev inte kan garanteras rättssäkerhet blir skolan ett laglöst land.

Det pågår flera lagstiftningsarbeten som berör mobbning och kränkningar inom skolområdet, detta p.g.a. ökad medvetenhet och kunskap. I april 2004 kom Skolansvarsutredningen med sitt betänkande ”Skolans ansvar för kränkningar av elever” (SOU 2004:50). I den föreslås att skolans ansvar skall skärpas när det gäller elever som mobbas eller kränks och ska gälla alla som omfattas av skollagen. Om en elev kränks eller mobbas och skolan får kännedom om detta, måste man, om man vill slippa skadeståndsanspråk, kunna bevisa att alla åtgärder har vidtagits. Bevisbördan ska alltså läggas på skolan och inte på den elev som drabbats. Kommunen eller annan huvudman blir skadeståndsskyldig gentemot en elev som skolan diskriminerar p.g.a. etnisk tillhörighet, kön, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder eller sexuell läggning. Den nya lagen ska också omfatta elever som kränks eller mobbas av andra elever eller av skolans personal. Utöver Skolansvarsutredningen arbetar Diskrimineringskommittén med frågan om en gemensam lagstiftning mot diskriminering och även Skollagen är under omarbete (Pedagogiska magasinet nr 3, 2004: 5, 40, 41).

4.1. FN:s konvention om Barnets rättigheter

Den 20 november 1989 beslutade FN (Förenta Nationerna) om en konvention som ska skydda världens barn. Denna fick namnet ”FN-konventionen om barnets rättigheter”. Barnkonventionen består av 54 punkter eller artiklar som var och en innehåller regler om vilka rättigheter barn har och hur barn ska behandlas. I barnkonventionen står det att alla barn under 18 år har samma rättigheter (källa: www.unicef.se).

Konventionen vill uttrycka fyra viktiga principer i arbetet med barn och ungdomar:

- 1) Beslut för barnets bästa.
- 2) Vikten av att lyssna till barnet.
- 3) Skydd för barnets liv och utveckling.
- 4) Rätt att slippa bli diskriminerad.

Det finns tre artiklar som gäller inom skolan :

Artikel 12 Konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Artikel 28 Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att disciplinen i skolan upprätthålls på ett sätt som är förenligt med barnets mänskliga värdighet och i överensstämmelse med denna konvention.

Artikel 29 Barnets utbildning skall bl.a. syfta till att utveckla respekt för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna samt för de principer som ställs upp i FN:s stadga. Den skall även utveckla respekt för barnets föräldrar, barnets egen kulturella identitet, eget språk och egna värden, för vistelselandets och ursprungslandets nationella värden och för de kulturer som skiljer sig från barnets egen. (Konventionen om barnets rättigheter, 1990:6)

4.2. Skollagen och läroplanerna

Skollagen (1985:1100), som reglerar skolans verksamheter, har reviderats ett antal gånger under årens lopp. I 1 kap 2 § tredje stycket står följande:

”Verksamheten i skolan ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar inom skolan ska främja aktning för varje människas egenvärde samt respekt för vår gemensamma miljö. Särskilt skall den som verkar inom skolan bemöda sig att hindra varje försök från elever att utsätta andra för kränkande behandling”.

Skolorna är sedan 1997 skyldiga att ha en *handlingsplan mot mobbning*. Ansvaret för mobbningsarbetet är huvudsakligen rektorns och skolledningens. I Läroplanen Lpo94 (läroplan för grundskolan) avsnitt om förståelse och medmänsklighet kan man läsa:

”Skolan ska främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse. Ingen skall i skolan utsättas för mobbning. Tendenser till trakasserier skall aktivt bekämpas. Främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser”.

(ur Lpo94, Förståelse och medmänsklighet)

I Läroplanen Lpo94 och Lpf94 (läroplan för gymnasiet) kan man bl.a. läsa:

”Rektor har ansvar för skolans resultat och har därvid, genom givna ramar, ett särskilt ansvar för att upprätta, genomföra, följa upp och utvärdera skolans handlingsprogram för att förebygga och motverka alla former av kränkande behandling, såsom mobbning och rasistiska beteenden bland elever och anställda.

(ur Lpo94, Lpf94: Rektorns ansvar 2.8)

Man har i läroplanerna beskrivit något som man med teoretisk benämning kallar för ”värdegrunden”. Utifrån den kan man läsa:

”Skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla”

(ur Lpo94, Lpf94, Grundläggande värden)

Eftersom tolkningarna av denna värdegrund kan variera, bör man på varje skola formulera mer konkreta begrepp. Det är ett ständigt arbete, som skall arbetas fram av lärare, elever, föräldrar och övriga samhället.

4.3. Arbetsmiljölagen (AML)

Det finns en antal lagar som tillkommit för att motverka mobbning. Dessa skall då gälla både inom skolan och utanför. Sedan 1990 har Arbetsmiljölagen (AML) omfattat eleverna i skolan och man har infört olika paragrafer som gäller kränkande särbehandling.

Man skall inom skolan och sin kommun ha en handlingsplan och rutin för hur man skall kunna förebygga mobbning.

I AML:s föreskrift, Kränkande särbehandling, framgår följande:

§ 1. Dessa föreskrifter gäller all verksamhet där arbetstagare kan utsättas för kränkande särbehandling. Med kränkande särbehandling avses återkommande klandervärda eller negativt präglade handlingar som riktas mot enskilda arbetstagare på ett kränkande sätt och kan leda till att dessa ställs utanför arbetsplatsens gemenskap.

§ 2. Arbetsgivaren skall planera och organisera arbetet så att kränkande särbehandling så långt som möjligt förebyggs.

§ 3. Arbetsgivaren skall klargöra att kränkande särbehandling inte kan accepteras i verksamheten.

§ 4. I verksamheten skall finnas rutiner för att på ett tidigt stadium fånga upp signaler och åtgärda sådana otillfredsställande arbetsförhållanden i samarbetet, vilka kan ge grund för kränkande särbehandling.

§ 5. Om tecken på kränkande särbehandling visar sig skall motverkande åtgärder snarast vidtagas och följas upp. Därvid skall särskilt utredas om orsakerna till brister i samarbetet står att finna i arbetets organisation.

§ 6. Arbetstagare som utsätts för kränkande särbehandling skall snabbt få hjälp och stöd. Arbetsgivaren skall ha särskilda rutiner för detta.

Eleverna har i sig lika stort ansvar för lika välmående som skolan har och AML har i sin stadga utformat paragrafer (§ 2, 3 kap. och § 18, 6 kap.) Här i står att eleverna skall utse elevskyddsombud och att dessa skall delta vid upprättandet av en handlingsplan.

I arbetarskyddsstyrelsens författningssamling ”Kränkande särbehandlingar i arbetslivet” (AFS 1993:17) 5§ formuleras följande:

”...det är viktigt att varje arbetstagare är medveten om sin egen möjlighet och skyldighet att medverka till ett gott klimat på arbetsplatsen”.

För en kort tid sedan läste jag ledarsidan i tidningen Arbetarskydd. Chefredaktören Hans Olof Wiklund skrev en intressant och tänkvärd spalt.

”Skolplikten tvingar barn att gå i skolan. Skolan verkar däremot inte tvungen att erbjuda en säker miljö för barnen när de fullgör sin skolplikt. Det är fullt tillåtet för vuxna att blunda, att inte se de barn som far illa” (Arbetarskydd nr. 3, 2004:2).

Detta utdrag från Wiklunds spalt tog jag med för den kan verka provocerande, men jag anser att man bör tänka efter istället. Sant är det att skolplikten tvingar barn att gå i skolan. Vi måste veta att skolan är barnens och ungdomarnas arbetsplats och att man tillbringar under oftast 13 år majoriteten av sin vakna tid där. Då vissa elever får härja fritt och fysisk- och psykisk misshandel pågår i skolorna, krävs det att personalen på skolan ökar sitt medvetande och inte blundar för vad som sker. ”Det är fullt tillåtet för vuxna att blunda, att inte se de barn som far illa”, skriver Wiklund. Jag tror att det kan vara så att det man inte ser, finns inte. Ser man, så finns det och då medför det att man får mer jobb utöver det vanliga. Lärarna må vara stressade och överarbetade, men det är ingen ursäkt. Innan en förändring kommer till stånd för att hjälpa barnen och ungdomarna för en säkrare skolmiljö, behöver lärarna våga se. Våga öppna sina ögon, våga agera. Mobbning är en arbetsmiljöfråga och det gäller också i skolan. Göran Lindh är chefsjurist på Arbetsmiljöverket och han säger:

” Det är svårt att få någon fälld för arbetsmiljöbrott överhuvudtaget”.

(Lärarnas tidning 2001 nr 5: 5)

Ett uppmärksammat fall i Stockholm, där en pojke hängde ut genom ett fönster på femte våningen, anmäldes efteråt för brott mot arbetsmiljölagen. Enligt Arbetsmiljöförordningen ska alla tillbud och olyckor som inneburit fara för hälsa eller liv anmälas. Skolan kom in med en anmälan, dock tre veckor senare. En anmälan skall ske ”utan dröjsmål”. Anmälningsplikten är till för att inspektörerna omedelbart skall kunna komma till platsen och inspektera. Yrkesinspektionen anmälde senare ovannämnda skola för brott mot arbetsmiljölagen. Anmälningar om vanliga skador såsom vid olycksfall, är skolor i allmänhet bra på, men då mobbning och kränkningar sker på skolan är anmälningarna desto färre.

I höst anordnar Arbetsmiljöverket tillsammans med ett flertal andra myndigheter och organisationer en konferens om arbetsmiljön i skolan. En rad exempel på bra arbete mot kränkande behandling och diskriminering i skolan visar att skoledarens engagemang, elevernas delaktighet och lokala politikerns medverkan är viktiga förutsättningar för ett framgångsrikt utvecklingsarbete. Konferensen ”Tillsammans för en bra arbetsmiljö i skolan” äger rum i Stockholm (Nytt & Aktuellt nr. 3 2004)

4.4. Brottsbalken och några exempel

Som åklagare kan man åtala mobbare då hon/han fyllt 15 år. Man kan då väcka åtal för misshandel och graden av hur mycket våld som används reglerar påföljden.

Om brott mot liv och hälsa: Misshandel - upp till två års fängelse

Vållande till kroppsskada och sjukdom - upp till sex månaders fängelse.

Om brott mot frihet och frid: Olaga hot - fängelse upp till ett år eller böter

Ofredande - kan ge sex månaders fängelse eller böter.

Om ärekränkning: Förtal - kan ge böter

Förolämpning - kan ge böter.

Då åtal väcks är det mycket vanligt med skadestånd och bara de senaste åren har mobbningsoffren "vågat" ta steget att anmäla sina plågoandar, förövare, skola och kommun.

I brottsbalken finns lagbrott som stämmer väl överens med mobbning. Ett av de mest uppmärksammade fallen av mobbning och där för första gången en kommun stäms av en elev är fallet i Grums. Johanna Rosenqvist mobbades för hur hon såg ut och det pågick i två år. Ett år senare efter det att mobbningen börjat upprättades ett särskilt åtgärdsprogram, med special- och hemundervisning. Detta kom för sent för Johanna då hon p.g.a. mobbningen led av migrän, magkatarr och panikångest. Vårterminen 1995 slutade hon i nian i förtid och utan avgångsbetyg. Efter en lång tids rättskamp mot kommunen slog tingsrätten fast att Johanna skulle få 125.000 kronor i skadestånd av kommunen. Kommunen överklagade och Hovrätten rev upp tingsrättens dom. Hovrätten konstaterade dock att Johanna hade blivit kränkt i skolan. (Aftonbladet 14 aug. 2001:21, <http://w1.855.telia.com/^u85597520/inrikes35.htm>)

Ett annat fall är Johanna Andersson i Eskilstuna som stämde kommunen för att inte ha tagit mobbningen och trakasserierna på allvar. Då Johanna gick i sjätte klass försökte hon ta sitt liv och hennes mamma vittnade i rätten om familjens kamp för att få slut på mobbningen. Johanna förlorade i rätten och tingsrätten skriver: "Uppgifterna om mobbning har varit mycket allmänt hållna och har inte innehållit någon konkret beskrivning av händelser. Det har också framkommit att hon under skoltiden givit uttryck för att hon

trivdes i skolan”. Domstolen menar att konflikterna varit sådana som ibland uppstår mellan olika elever, utan att man kan betrakta det som mobbning. Dan Olweus kommenterar rättens formulering och säger bl.a. att: ”Mobbning är inte en konflikt. Det är ett övergrepp.” Johanna förlorade alltså mot Eskilstunas kommun och döms nu att betala 251.000 kronor för kommunens rättegångskostnader. (<http://www.dn.se>, Arbetskydd nr. 3 2004:10)

Här nedan följer några av tidigare mobbningsfall som har anknytning till paragraferna ovan från Brottsbalken (ur: Aftonbladet 14 aug. 2001:21).

”En flicka i Överkalix mobbades svårt i fler år av en 15-årig skolkamrat. Mobbningen har polisanmälts flera gånger. Pojken dömdes senare av Haparanda tingsrätt till 5000 kronor i skadestånd för ofredande. Länsstyrelsen kritiserade Överkalix kommun för att den inte tagit mobbningen på allvar.”

”En 15-årig flicka mobbades under ett år av sex pojkar i Stockholm. Varje dag kallades hon för ”judehora”, ”djävla äckel” på grund av sin judiska börd. Flickans bror dömdes till dagsböter för ringa misshandel av en av mobbarna. Men själva mobbningen polisanmälades ej.”

Då jag läst dessa fall i Aftonbladet blev jag inte bara arg utan otroligt ledsen. Fallet nedan ger en otäck bild av vilka värderingar som den aktuella skolledningen hade och hur de inte stod bakom de pojkar som blivit utsatt för sexuella övergrepp.

”Två tolvåriga pojkar i Skåne tvingades till oralsex av tre äldre skolkamrater på vägen hem från skolan. De tre äldre skolkamraterna flyttades en kort tid från skolan, därefter fick de komma tillbaka.”

I sex års tid hade pojken blivit utsatt för mobbning. Föräldrarna bråkade med skolledningen i flera år. Ingen lyssnade. Nu är deras son död. Han orkade inte mer.

”En tolvårig pojke i Jämtland tog sitt liv efter sex år av mobbning i skolan. Varje dag blev han slagen och retad av sina skolkamrater. Föräldrarna har bråkade med skolledningen i flera år.”

Jag vill inte och kan inte rangordna vilket fall som är värst, men fallet nedan fick mig att gå i taket. ”Vanligt bus” sa skolledningen, jag undrar vad de då anser som grov misshandel.

”En 15-årig flicka mobbades under två år i Umeå. Hon misshandlades så allvarligt att hon flera gånger fick hämtas i ambulans. Skolledningen nonchalerade mobbningen och kallade det för vanligt bus.”

Bertil Bengtsson (f.d. justitieråd) anser att det finns kommuner som tagit lätt på mobbning eller särbehandling i skolan. En ny lag skall göra det lättare för elever att få skadestånd om de mobbats eller särbehandlats i skolan. De skall alla få rätt till skadestånd av kommunen eller annan som är ansvarig för skolan, enligt det förslag som Bertil Bengtsson lämnat till utbildningsminister Thomas Östros. Östros har velat se en diskrimineringslag för elever och barn från förskolan och uppåt, en liknande lag som finns för högskolestudenter och förvärvsarbetande. Östros anser att elevorganisationerna har ett ansvar att informera eleverna om deras rättigheter. Den här lagstiftningen ska skydda individen. Förslaget kräver förebyggande arbete på skolorna och man måste ha med sig eleverna, föräldrar och lärare, menar Östros. Förslaget sätter större press på skolans ansvariga att förebygga mobbning och andra trakasserier. Oavsett eller varför eleven kränkts, har skolan samma ansvar, enligt betänkandet (Sydsvenskan tisdag 27 april 2004 del A:6).

5. Aktörer och institutioner mot mobbning

Gymnastiken var jobbig. Jag blev alltid vald sist till lagsporter och i omklädningsrummet haglade glåporden. Vid några tillfällen blev killarna insläppta av tjejerna och då för att antingen slå eller lägga mina kläder i blöt.

Som jag redovisat innan existerar ett flertal styrdokument angående mobbning och på Internet finns tiotusentals hemsidor som visar gamla som nya aktörer och institutioner mot mobbning. Vid en enkel sökning på Google (svenska – 14 aug. 2004) fick jag 21 100 träffar på mobbning och 5 920 träffar på ordet mobbing. Om jag vid samma tillfälle söker på engelska på samma sökmotor fick jag 269 000 träffar på ordet mobbing. Det ger en klar fingervisning om att det är ett välkänt samhällsfenomen såväl i Sverige som i övriga världen. Det finns också många aktörer och institutioner som arbetar med och är engagerade i mobbning/mobbing. Nedan ska jag redovisa några av de större aktörerna/institutionerna i Sverige.

5.1. Skolverket

Skolverket är en tillsynsmyndighet för barnomsorgen och skolväsendet. Myndigheten skall kontrollera att de huvudmän som finns inom dessa två (barnomsorgen och skolväsendet), följer lagar och förordningar som riksdag och regering beslutar. Det finns olika anledningar till att Skolverket inleder tillsyn t.ex. att en förälder uppmärksammar att det finns brister i skolan eller barnomsorgen. Skolverket kan också på eget initiativ börja en utredning/tillsyn. Denna tillsyn skall undersöka om huvudmannen fullgjort sitt ansvar enligt statliga bestämmelser eller ej. Då det finns brister så riktar Skolverket kritik, detta för att i framtiden kunna vägleda. När kritiken utfärdas förutsätter man att huvudmannen åtgärdar fel och brister. Uppföljning sker och Skolverket tittar på vilka åtgärder som vidtagits. Huvudmannen är den som har det fulla ansvaret för verksamheten och det beslut som tas (www.skolverket.se/tillsyn). År 1998 tog Skolverket emot 107 anmälningar år 2000 tog man emot 181. Av dessa 181 var det 137 fall där det inte var aktuellt att dra in lagar och förordningar, dessa ansåg man kunde lösas direkt av de inblandade parterna. Då Skolverket riktat kritik beror det mestadels på att anmälningar gjorts för sent eller att man har varit för slapphänt för att det skulle ge effekt.

I Skolverkets rapport: ”Attityder till skolan 2003”, tyckte var tionde elev och förälder och var tjugonde lärare att mobbning är ett stort problem på den egna skolan (Attityder till skolan 2003 rapport 243: 99) och det är framförallt i grundskolan som man anser att mobbningen är ett stort problem. 3% av eleverna upplever att dom blir trakasserade eller kränkta av andra elever, vanligast är verbala kränkningar följt av fysiska och psykosociala kränkningar. Denna siffra har sänkts en aning från föregående år då resultatet var 4%. Då föräldrarna fick frågan ”Tycker Du att Ditt barn är mobbat eller trakasserat av andra elever”, var andelen högre, 7%, jämfört med eleverna (Attityder till skolan 2003:100).

Staffan Lundh är chef för Skolverkets utredningsavdelning och han ser att toleransen mot mobbning har minskat. Skolorna arbetar mer medvetet lärarna är mer observanta. Men samtidigt uppger var tredje lärare att de inte har tillräckligt med kunskap för att motverka mobbning (Sydsvenskan 14 april 2004, del A). Kritik i mobbningsfall som riktas till skolorna från Skolverket ser ut på följande vis (ur: Arbetarskydd 12 mars 2004 nr. 3:10):

År	Utredda fall	Kritik	Ej kritik
1997	19	11	8
1998	10	3	7
1999	31	11	20
2000	48	41	7
2001	76	63	13
2002	92	72	20
2003	100	72	28

Här nedan redovisas i korthet några fall där Skolverket har riktat kritik mot kommun eller skola (ur: Aftonbladet 14 aug. 2001:21):

”En flicka i Grums, på samma skola som Johanna Rosenqvist mobbades, kallades för jävla hora och svartskalle. Mobbningen ledde till att flickan försökte begå självmord. Skolverket gav Grums kommun skarp kritik för hanteringen av fallet.”

David utsattes flera år för mobbning. Han orkade inte möta sina plågoandar så han vägrade att gå till skolan.

”David Morin, 12, utsattes flera år för mobbning på skolbussen i Ljungby. Till slut gick han inte till skolan alls. Skolverket har kritiserat skolan i ärendet.”

Det är viktigt att veta vem som bär ansvaret för handlingsplanen/åtgärdsprogrammet mot mobbning. En kommun fick kritik av Skolverket för att detta var oklart. Rektorn bär det yttersta ansvaret.

”En tolvårig flicka mobbades med sparkar och slag under sex år på en skola i Falköping. Till slut vägrade hon att gå till skolan. Flickans mamma anmälde kommunen till Skolverket. Falköpings kommun kritiserades av Skolverket för att det var oklart vem som var ansvarig för åtgärdsprogrammet mot mobbning.”

”Victoria Gullman, 13, blev mobbad i sex år i Halmstad. Till slut fick föräldrarna nog och tog ut henne ur skolan och gav henne egen undervisning. Barn- och ungdomsnämnden i Halmstad måste utreda mobbningen av Gullman, efter anmodan av Skolverket.”

Den som mobbar eller på annat sätt kränker en annan elev ska kunna flyttas till en annan skola. Detta budskap ska skickas ut till samtliga skolor, då Skolverket för första gången delar ut ”Allmänna råd för arbetet mot alla former av kränkande behandling”. Innan har det inte funnits Allmänna råd från Skolverket kring omflyttningar av elever och mobbning. I Skolverkets nya handbok ska skolorna hitta stöd för att finna en så bra lösning som möjligt. Undervisningsrådet Mona Bergman säger:

”Man kan fråga sig varför skolorna tidigare haft för vana att flytta den mobbade snarare än mobbaren. Det finns ingen lag som säger att man inte får flytta på en elev som kränker en annan.”

Bergman tror att i och med de nya råden, kommer det att leda till att fler mobbare får byta skola. Dessa råd är inte bindande men fungerar som ett stöd till skolorna för hur de bör och kan arbeta. De nya råden säger att det är den utsattes situation som avgör vem det blir som ska flytta. Jan Björklund, skolpolitisk talesman för folkpartiet, har kämpat hårt för att låta mobbare byta skola. Han anser att den oklara situationen medför att rektorerna inte vågar agera. Björklund anser att det enda raka är att ändra skollagen så att de vet vad som gäller (Metro 18 aug. 2004, Sydsvenskan 19 aug. 2004:A).

5.2. Barnombudsmannen (BO)

I Barnombudsmannens (BO:s) rapport och förslag mot mobbning från 1997, med rubriken ”BLUNDA inte för mobbningen”, skriver man att mobbningen bör uppfattas som ett samhällsproblem. Vid mobbningsfall måste man ha effektiva resurser och rutiner för att bekämpa mobbningen. Det räcker inte bara att ”släcka uppflammande eldar, om glöden får fortsätta pyra.” BO efterlyser tydliga mål för grundutbildningen, där man vill att utbildningen av all personal i skolan skall innehålla kunskap om mobbning och förebyggandet av denna handling. Även högskolorna skall fastslå egna mål om hur mobb-

ning skall bekämpas och den kommitté som regeringen tillsatt skall se till att kunskaper om mobbning skall bli en obligatorisk del i lärarutbildningen (Blunda inte för mobbningen 1997:16). "Lärarutbildningarna prioriterar inte kunskapsutveckling kring frågor om mobbning" (a.a.:17). Här måste lärarutbildningen bli bättre att införa "kurser" om mobbning, det räcker inte bara att ha en del som berör konflikthantering, eftersom mobbning omfattar så mycket mer än så.

I BO:s rapport klargör man också att stora klasser har inte större problem med mobbning än vad de mindre klasserna har. Problemen visar sig dock vara större på landsbygden än i storstäderna. En avgörande faktor i detta ligger helt och hållet på lärarnas engagemang och kompetens. Bristande kompetens leder till osäkerhet om hur man tolkar signaler om att någon är utsatt och det finns tveksamhet om hur man skall gripa in.

BO anser också att det verkligen är dags att lärarutbildningen speglar barns och ungas behov. Bristande kunskap kan också leda till osäkerhet hos den enskilde läraren, en osäkerhet som eleverna kan uppfatta som passivitet och nonchalans (a.a.:13). BO anser också att det är viktigt att varje lärare och övrig skolpersonal rapporterar våld och kränkande behandling, det är deras skyldighet. Det är också deras skyldighet att förhindra våld och kränkningar (a.a.:28). För att motverka mobbning måste man arbeta effektivt på olika plan samtidigt. Det måste ske ett samarbete mellan myndigheter och organisationer. Skolan får inte vara feg, utan måste hämta hjälp från andra instanser (a.a.:45-46). BO anser också att föräldrarnas roll och samverkan är en viktig faktor i detta arbete. Deras kunskap måste också förbättras, det är de som har det primära ansvaret för sina barn och de i sin tur kan göra stora insatser för att kunna förebygga mobbning (a.a.:47). Man skall vara medveten om att allt våld ska polisanmälas, det sker inte naturligt inom skolans fyra väggar. Våld är våld fast det sker i skolan.

Barnombudsmannen Lena Nyman anser att mobbning skall göras till ett brott. Då två elever har förlorat mot sin kommun tycker Lena Nyman att vuxenvärlden inte prioriterar mobbning. Arbetsmiljölagen tillämpas inte likvärdigt i skolan som på andra arbetsplatser. Lena Nyman anser att rektorer inte anmäler mobbning till Arbetsmiljöverket, är det bevis på att de vuxna ser olika på arbetsmiljön för vuxna och elever. Elever har inte samma rättsliga skydd som vuxna har då mobbning förekommer. Om eleverna ska stämna kommunen eller skolan måste eleven själv stå för rättegångskostnaden. Nyman

menar att mobbning måste bli ett brott och att skolpersonalen borde ha en anmälnings-skyldighet när det gäller mobbning (Arbetskydd, 12 mars 2004 nr. 3:10).

I sin Skrivelse till regeringen 2002, ”Se mobbning för vad det är”, anger Barnombuds-mannen att 130 000 barn i skolan och på fritiden utsätts för vardagsproblemet mobb-ning. Mobbning definierat som utfrysning och andra upprepade och systematiska fysis-ka och/eller psykiska negativa handlingar som syftar att bryta ned offret psykiskt eller på annat sätt försätta offret i en situation av underlägsenhet och vanmakt (Pedagogiska magasinet nr 3 2004: 40).

5.3. BRIS – Barnens rätt i samhället

BRIS – Barnens Rätt i Samhället – startade 1971 till följd av ett uppmärksammat fall av barnmisshandel och är ett komplement till myndigheterna och barns och ungdomars egen länk till vuxna och samhället. Verksamheten bygger på frivilligt arbete och eko-nomiska bidrag och har FN:s konvention om Barnets Rättigheter som riktmärke.

Ur BRIS rapport (2000) har samtalen till BRIS som rörde frågorna om mobbning ökat med hela 42% sedan 1999 och detta var i sin tur en ökning från 1998 med 32% . Ca 400 samtal av de som kom in handlade om, eller berörde tankar eller planer, om självmord (Brisrapporten, 2000: 5,12). Det visades att precis innan skolstart är samtalen om mobbning väldigt många. Det är oro, rädsla och depressioner som tas upp då barnen ringer för att prata om sin skolstart. Mobbning är den främsta anledningen till att barn och ungdomar ringer BRIS och berör ca 18% av samtalen, enligt 2003 års rapport. Mejl från flickor som har svåra psykiska problem och självdestruktivitet har ökat markant. Det är en tredubblad ökning från år 2002. Bakgrunden till flickors självdestruktivitet kan bl.a. bero på mobbning (BRIS-tidningen nr 2, 2004:30ff). Barn som trakasseras löper dessutom större risk för fysiska skador:

”En 14-årig pojke blir mobbad på rasten av en äldre pojke, som säger elaka saker om hans mamma. En stund senare, när pojken spelar basket, ramlar han och bryter benet.”

”En 13-årig pojke blir knuffad nedför en snövall på rasten. Han blir arg och på väg till lektionen tappar han balansen, ramlar och får en fraktur i handleden.”

Ny forskning visar att trakasserier kan vara en utlösande faktor till att barn skadar sig. Synfältet minskar till följd av stress, vilket gör att barnet har svårare att hantera närmil-

jön. Det är 4.6% större risk att skada sig inom 15 minuter då barnet blivit utsatt för trakasserier än i normala fall. Ett av fyra barn under denna undersökning säger att de utsätts för trakasserier i skolan. Tidigare forskning visar att mobbning och trakasserier har en långvarig effekt på barns hälsa. Efter den senare studien om barns skademönster kan man slå fast att mobbning också är en fråga om barns säkerhet. Ovanstående fall är tagna ur en undersökning som gjorts vid Karolinska institutet i Solna (BRIS-tidningen nr 5, 2003:18ff).

6. Fallstudien

Under lektionerna satt jag på min plats och försökte koncentrera mig. Då och då fick jag suddgummin slängda i nacken. Ibland skickades lappar till mig som beskrev hur illa folk tyckte om mig och att jag borde åka tillbaks där jag kom ifrån. Det var inte mitt hemland de menade, utan de menade gatan. Jag var en hora och borde vara där jag hörde hemma. De skriftliga arbeten som vi ibland skulle lämna in, var ingen lek. Han som slog mig mest hotade mig inför varje tillfälle. Om jag inte skrev hans inlämningsuppgift också skulle han slå mig ännu hårdare. Berättade jag för någon, skulle han slå mig då också. Varför ingen märkte att det var en tjejs handstil i hans inlämningsuppgift, förstod jag aldrig. Under min tid på högstadiet gjorde jag tio av hans inlämningsuppgifter, alla fick högsta betyg...

6.1. Resultatredovisning

Jag valde att använda mig av fallstudiemetoden och gjorde ett selektivt urval. X-skolan hade en representativ sida på Internet såväl från våra telefonsamtal. Att bara kunna använda ett fall eller objekt till en större uppsats har sina nackdelar. Jag har inget att jämföra med. Situationen var ju sådan att de andra skolorna jag kontaktade svarade inte, så det blev en fördjupad fallstudie på X-skolan. Jag får tänka mig för vid sammanfattningen så att jag ser även utanför X-skolans svar eftersom X-skolan ej representerar alla skolor i sitt handlande mot mobbning. Att bara ha en skola att studera, observera och intervjua har också sina fördelar. Inte bara utifrån tidsmässiga skäl, utan som forskare kan jag koncentrera mig på enbart ett objekt. Jag kan använda deras syn på skolan, hur de arbetar, deras normer och värderingar till något värdefullt för andra skolor som ännu inte lyckats med sitt arbete. Alla skolor har något de måste/kan förbättra, även mitt undersökningsobjekt. Att ha en skola som profilerar sig som en bra skola avseende arbetet mot mobbning, medför att jag som forskare kan få ut mer av än om förhållandet varit det motsatta. Jag hade då, i sistnämnda fall skrivit mer vad skolan kunde göra än att finna nyanser i skolans arbete såsom jag funnit i min studie kring X-skolan. För redovisningen av mina intervjuer gick jag igenom fråga för fråga, svar för svar (se bilaga 2, intervjufrågorna). Jag letade efter likheter men också efter olikheter som kunde vara till nytta för resultatet och diskussionen. Jag kan tillägga här att jag redovisar frågorna 1-7 och 13-14 som en helhet då de alla handlar om handlingsplanen.

6.1.1. Handlingsplan

Skola X har en handlingsplan, som reviderades senast i maj 2003. Handlingsplanen var ute på remiss i alla arbetslag, som kunde ta del av denna och samtidigt ge feedback. Handlingsplanen har tillkommit i samarbete med skolans elevvårdsteam. Teamet består av skolpsykolog, skolsköterska, socialsekreterare, studie- och yrkesvägledare, speciallärarsamordnare och skolledning. Handlingsplanen ska finnas tillgänglig för alla och har

getts ut till lärare, föräldrar samt finns på skolans hemsida. Handlingsplanen finns i de olika arbetslagen och tillgänglig i en pärm på lärarrummet. Varje arbetslag utformar också en egen handlingsplan mot mobbning. På frågan om alla vet var den finns säger studierektorn för högstadiet följande:

”Ja, jag kan inte garantera att alla vet det, för var man inte med vid terminsstart i september när vi hade en heldag med Gunnar Höistad, så kan det vara så att arbetslaget har missat att informera om var man har satt sina handlingsplaner. Men vi har en decentraliserad organisation på X-skolan, vilket innebär att varje arbetslag tar ansvar att arkivera handlingar och informera sina medlemmar om var man hittar det. Alla ska vara delaktiga i detta. Men jag får lämna en brasklapp för dom som inte var med från början i september. Det kan ju falla tillbaks på mig själv, att jag inte då informerade alla exakt vad vi gått igenom för något, när dom började här. Samtidigt så när det finns behov av det vet dom att man kan fråga folk. Säkert inte hundra, men vi gör så gott vi kan.”

I en intervju med en lärare som är ny på X-skolan fick jag lite vaga svar och många ”nej, det vet jag inte”. Då läraren fick samma fråga ”Om alla vet var den finns?” svarade denne följande:

”Nej, det vet jag faktiskt inte heller. Utan jag antar att alla nya lärare som börjar här får ett ex. När man började här fick man ett sånt här häfte med information om X-skolan och mobbningsplan och lite andra papper. Men jag skulle tippa på att den sitter här i någon pärm här tillgänglig. Jag tycker att det är rätt så organiserat här över lag, men jag vet att jag har den själv i alla fall i min hylla vid skrivbordet.”

När det gäller huruvida intervjupersonerna har märkt någon skillnad sedan de fick en handlingsplan är svaren ganska så lika. De känner en trygghet i att kunna luta sig mot handlingsplanen och ser den som en förlängning av sitt eget arbete. Man anser dock att det gäller att lyfta fram frågor som kommer upp och att det är viktigt att den inte blir en hyllvärmare. Viktigt är det att man har bra personer runt omkring sig som kan stötta och hjälpa vid ett mobbningsfall.

6.1.2. Utbildning om mobbning

Då handlingsplan blev obligatorisk i skolan 1997, fick skolorna bråttom att utforma dessa. Samtidigt fick man upp intresset för mobbning samt för att samla kunskaper om ämnet. Det krävs, som jag tolkar lagen, inte bara en handlingsplan mot mobbning, utan också kunskap och utbildning. Efter att X-skolan reviderade sin handlingsplan hade man två utbildningsdagar om mobbning. En för lärare och övrig skolpersonal samt en för föräldrar. Utbildningsdagarna eller föreläsningarna hölls av Gunnar Höistad. Eftersom föreläsningen för lärarna hölls på en studiedag och på kvällen kunde inte alla med-

verka. Detta drabbade först och främst förskolelärare och fritidspedagoger. Närmare etthundra föräldrar hörsammade inbjudan till föreläsningen, där de också kunde ställa frågor både till Höistad och till skolledningen som närvarade. Dessa dagar kostade X-skolan 25.250 kronor exkl. moms.

6.1.3. Temaveckor

X-skolans skolledning anbefaller inte att det skall finnas speciella temaveckor. Det är upp till varje arbetslag att skapa sådana temaveckor. Klasserna arbetar mycket tematiskt och man ser hellre att arbetet sker kontinuerligt än specifika veckor eller dagar. Skolledningen svarade:

”Vi anbefaller inte från skolledningens sida att det ska vara speciella temaveckor, men varje arbetslag lägger in det när det passar i sin egen arbetsplan. Då kommer det ofta en ämnesintegration till stånd och sånt tema har man nu i åk. 8, som handlar om kärlek. Då är det naturligt att också prata om mobbning, så vi arbetar mycket tematiskt. Vi försöker se en större helhet.”

En lärare jag pratade med om temaveckor och om de hade det i hans klass, svarade följande:

”Nej, av den enkla anledningen av att det ökar antal mobbningsfall. Alltså jag vet att man har det ibland men mina personliga erfarenheter av det är att det är kontraproduktivt. Det kan låta lite fegt men man kan däremot prata och det gör vi kontinuerligt tycker jag. Om hur man är mot varandra och alltså allt det där. Men inget som är speciellt inriktat mot mobbning utan det är ett annat sätt att förebygga och det är liksom mer integrerat i samtalen med eleverna.”

6.1.4. Det aktiva arbetet mot mobbning på X-skolan

I början på varje termin delas enkäter ut i klasserna. Här kan lärare och skolledning få signaler på hur klimatet i klassen är och om någon eller några känner sig trakasserade. Då alla enkäter kommit in rycker elevvårdsteamet ut och man går in och studera varje klass och tittar på vilka problem som kommit fram av resultaten. Har det framkommit att någon känner sig utsatt, mobbad eller trakasserad sker samtal med eleverna. De inblandade tar man var för sig. Elevvårdsteamet kontaktar lärarna för pedagogiskt stöd. För de lägre klasserna finns det alltid vuxna på rasterna, minst en vuxen på två klasser. Vid lunchen sitter vuxna med. Man har även kompisamtal, massage och tematiskt arbete. En lärare har funnit egna vägar för att hitta träffa eleverna utanför lektionerna och komma underfund med situationer i klassen.:

”...jag kan alltså välja att göra något annat och vad sysslar med just nu, det är att jag har avsatt tid en gång i veckan där jag har 1-1 1/2 timme, där jag intervjuar barnen i min klass om allt möjligt. Egentligen handlar det om mobbning, men jag talar om den totala situationen och då blir det på något sätt att det ena ger det andra. Som jag ser det är det ett hyfsat sätt att få reda på hur dom mår och även så får dom en möjlighet att prata om vad dom ser och hör och så.”

På grund av tidsbrist är det svårt för lärarna att få tid till personliga samtal med eleverna. Förmodligen handlar det också om prioriteringar. Portfolio, som skolan nyss startat med, är ett sätt att hålla diskussioner uppe. Även reflektioner, personliga samtal och trivsselfrågor ingår i arbetet med portfolio.

6.1.5. Kamratstödjare

X-skolan har haft kamratstödjare men elevernas intresse för detta svalnar lite då de kommer upp i sjunde klass. När man hade kamratstödjare träffades de var fjortonde dag och en till två personer från arbetslaget var elevernas handledare. Rekryteringen skedde via röstning i klassen. Lärarna styrde dock resultaten om man märkte att det inte blev ”rätt” personer som röstades fram. Det kan ha varit så att kamraterna har tramsat vid röstningen eller att det blivit personer som inte velat. Det finns alltid eldsjälarna på en skola och om de slutar, så försvinner också det intensiva arbetet med kamratstödjarna.

Då det gäller i de lägre klasserna ha rekryteringen gått till på olika sätt. Vanlig röstning, självanmälan eller turordning. Man har dock tagit bort kamratstödjare då arbetslagen ansett att det varit för stort ansvar för de yngre barnen.

6.1.6. Rastvakter

För de lägre klasserna har man rastvakter. Det ska vara en vuxen per klass säger den biträdande rektorn. En lärare säger att det är en vuxen på två klasser. För de äldre eleverna har man inga rastvakter som går ute på skolgården. Man har istället en person från varje arbetslag som är jourhavande vakt. Detta innebär i kort att eleverna vet vem de ska hämta eller vända sig till i fall det händer något.

Biträdande rektor för de äldre eleverna säger:

”...vi har inte det kravet att dom ska gå ute på skolgården med dom här stora barnen, utan dom är kapabla att klara sig själva. Vi har inget stort samlingsrum utan det är små hus där varje arbetslag huserar. Då är man tre klasser i varje arbetslag och har en våning i ett hus för sig själv, så man har ganska bra koll på läget. Klassrummen är öppna, korridorerna är öppna och eleverna känner sig hemtama där. Vi tycker inte det är befogat att tvinga ut lärarna på skolgården.”

En lärare kommenterar rastvaktsfrågan:

”...rastvakter är ett problem, på Övre har dom ett mycket mer sammanhållet schema, det har inte vi. Jag vet att dom ska fixa det nästa år då det gäller schemaläggning, att man ska ha möjlighet att lösa det. Men det är en svårighet.”

6.1.7. Hur X-skolan går tillväga då ett mobbningsfall uppdagas

Man tar kontakt med den utsatta. Är det en akut situation kopplas kuratorn, skolpsykologen eller skolsköterskan in. Ett viktig faktor är att få en så detaljerad information som möjligt om vad som har hänt. Det gäller att ha rejält på fötterna då man konfronterar förövarna. Två av intervjupersonerna nämner också att man konfronterar ”svansen”. Med svansen menar man de som deltar i trakasserier men som inte direkt är de som leder. Efter dessa samtal följer man upp fallen tätt i början. Föräldrarna kontaktas också. En lärare säger:

”Ja, naturligtvis så får vi plocka fram vår handlingsplan, ”hur var nu tanken?”, ”vilken väg ska vi gå?”. Vi har också vårt resursteam att vända oss till. Som regel om det är mobbning och man har inte märkt nåt innan. Alltså om man skulle märka det skulle jag uppmärksamma barnen på det men sen är det lika viktigt att ta in föräldrarna. Men det beror på också vilken ålder, om det är förskoleklass, 1-3, då har man redan en kontinuerlig föräldrakontakt än när man kommer upp i åldrarna. Men jag kan alltså inte vår handlingsplan så, men rent spontant så för det mesta tar man problemet direkt. Mobbning kan ju vara rätt otäcka saker, så man får kalla samman föräldrar direkt.”

6.1.8. Intervjupersonernas personliga definition av mobbning

I sin handlingsplan mot mobbning har X-skolan skrivit vad mobbning är utifrån Dan Olweus definition av mobbning. En person ”är mobbad när han eller hon, upprepade gånger och under en viss tid, blir utsatt för negativa handlingar från en eller flera personer”. En förutsättning för den negativa handlingen är att det råder en obalans i styrkeförhållandet. Och som utsatt har man svårt att försvara sig.

Intervjupersonerna går inte utanför nämnda definition, förutom denne lärare, som har egna reflektioner:

”Ja, att en person eller grupp systematiskt förföljer någon eller några genom att kränka någon eller några antingen med ord eller med fysiskt... Då det handlar om mobbning så ska det vara systematiskt, det ska finnas en sorts hierarkisk situation där den kränkta är underlägsen än den som kränker. Frekvensen har ingen speciell betydelse, mycket beror på hur offret uppfattar situationen. Man får ta allt på största allvar, inte bara gradera lite

mobbing och mycket mobbing. Det någon tycker är kränkande, tycker andra inte. I mina ögon kan jag gradera det. För det är klart att jag uppfattar det som rätt grovt om man tar huvudet på någon, stoppar ner i en toalettstol fullt av piss och sen spolar, det är ett liksom ett övergrepp. Till skillnad från om man säger jävla idiot varje gång man träffas, men därmed inte sagt att det för den utsatta känner det för det är så olika. Men jag kan göra en bedömning av, är mobbingens problematik, hur ska jag uttrycka det? Alltså, spola huvudet i toalettstolen, då har vi rätt stora problem med hur de här pojkarna och flickorna ser på varandra. Så det är ju grader ur det perspektivet, medan din jävla idiot förmodligen är rätt lättlost. Så ur det perspektivet kan jag gradera, men alltså hur den kränkta upplever det kan jag aldrig göra en bedömning av. Mobbing för en person är inte mobbing för en annan, lite men inte alltid är det så att den utsatte bestämmer när man är kränkt”.

6.1.9. Huruvida man fått kunskap om mobbing genom sin lärar- respektive rektorsutbildning

Fortbildning om ämnet och dess verkan får man kanske bäst då man kommer ut i skolan och till sin arbetsplats. Men hur ser lärar- och rektorsutbildningen ut? Hur många veckor och poäng läser våra blivande lärare och rektorer? Jag själv var mycket intresserad om vilken kunskap om mobbing och dess konsekvenser lärarna får i sin utbildning innan de kommer ut i våra skolor. Här kommer några röster från intervjupersonerna:

”Nog hade vi säkert en halvdag om det. Men det är inget jag kan minnas, den bästa fortbildningen har jag fått när jag kom ut i skolan”.

En av intervjupersonerna har arbetat ett år som lärare och har sin utbildning färsk i minnet

”En eftermiddag hade vi en föreläsare som pratade mobbing. Vi ville ha fler lektioner i detta, så vi sa ifrån att vi ville. Dom tyckte att det var en bra idé, men det är eller var inte tillräckligt. Vi fick liksom be om det”.

Jag ställde samma fråga till de biträdande rektorerna och då lärarutbildningen var ett tag sedan, berättade de istället om rektorsutbildningen och huruvida de där talar om mobbingsfrågor:

”...Rektorsutbildningen är mer utifrån chefsposition, vi pratar inte så mycket elever, utan vi pratar personal. Hur får vi arbetslag att fungera?, hur hanterar vi personal? Gruppdynamik. Men mobbing är inget speciellt ämne, men vi måste prioritera andra ämnen för vårt arbete.”

Här svarar biträdande rektorn för de yngre klasserna på frågan:

” Den är så gammal. Det tror jag faktiskt inte att det fanns vet du. Jag gick ut lärarhögskolan i Malmö 1970, så med mig har jag det inte och nu går jag rektorsutbildningen och

då skulle det mer handla om mobbning på arbetsplatsen bland personalen och så. på ett sätt har vi inte fått någon utbildning om hur vi ska hantera...samtidigt har vi fått handledning i grupp. Då har det gått till så att vi varit 4-5 personer och våra lärare och då ska man ha med något till handledningstillfället som är ett problem och som då tagits upp. Tre fall har vi hunnit ta upp per tillfälle. Samtliga, har vi haft fem handledningstillfälle, samtliga fall tror jag har varit personalärenden. Att hantera personal i min situation som rektor, som chef, är en tuff arbetsuppgift. Där kommer då de personer som inte fungerar i arbetssituationer och varför dom inte gör det, hur arbetskamrater reagerar jämte mot varandra. Då hur jag som chef förhåller mig till personer och olika personer och om jag fixade den biten. Det handlar om ett förhållningssätt mot en person som inte fungerar bra, det är där du kan ge signaler som man blir lite rädd ibland”.

6.1.10. Om man anser att man har kunskaper om mobbning

Med tanke på deras utbildning och den stora avsaknaden om föreläsningar under lärarutbildningen om mobbning, anser då intervjupersonerna att de har kunskap om mobbning och dess konsekvenser? Den nytexaminerade läraren svarar:

”Nej, med den eftermiddagen på lärarhögskolan så kan man inte säga att jag har kunskap. Hade man kunnat eller att man skulle läsa 5 poäng, fem veckor, om det hade jag tyckt att det var bra. Varken i teorin eller praktik har jag kunskap om det. Här kan man ju alltid fråga sitt arbetslag. Eller få hjälp av skolans kristeam, så stöd får man”.

Många lärare anser att de har kunskap om mobbning. Kanske inte alltid dess konsekvenser. En lärare ser skillnad mellan mobbning och hur gamla eleverna är.

”Ja, jag anser att jag har kunskaper, för dom åldrarna jag jobbar med. Men jag vet inte om jag skulle tackla det i en niondeklass. Men dess konsekvenser, nej det är ju svårt för hur den utsatte känner. Det är ju så väldigt individuellt.”.

En annan säger:

”Ja, det anser jag att jag har”.

6.1.11. Hur vanligt tror man att mobbning är på X-skolan?

Enkäterna som skickas ut till eleverna vid varje terminsstart är ett bra riktmärke och dessa kan fånga upp vissa elever som känner sig drabbade. En av de biträdande rektorerna säger:

”Vi får ut väldigt lite på våra enkäter, men vi får ut vissa namn, framförallt på Övre. Men jag tror att det är vanligare än vad vi får ut, det är samtidigt en gränsdragning för mobbning. Det kan vara så en stark individ mot en svag individ, är det mobbning eller vad är det då? Det är jättesvårt. Det har gjorts undersökningar under årens lopp. Men det är vuxna individer, man blir oerhört sofistikerade i sitt agerande, som inte barn här är riktigt medvetna om och gör på det sättet. Dom stökiga barn vi har, som vi upplever är dom som slåss, mest utåtagerande osv. får vi ganska ofta i enkäterna. ”Vet du några andra barn som är mobbade?” och då får vi ofta dom barnen där. Detta kan jag bli väldigt brydd över, det är ju liksom lite dubbelt. Dom här barnen är ju i någon bemärkelse svaga och

dom andra barnen känner mycket tydligt av, dom vet precis vilka knappar dom ska trycka på, för att vederbörande ska gå i taket. Hur kommer vi åt det?"

En lärare vet att det förekommer och då på grund av enkäterna. Lösningfrekvensen är dock god anser läraren:

"Ja, vi har ju haft några fall i min klass. Nog förekommer det i var och varannan klass, det tror jag. Å andra sidan har vi rätt goda lösningfrekvenser när det väl dyker upp. Får vi bara reda på det kan vi reda ut det, men jo det förekommer. Det visar enkäterna. Det finns dom som känner sig utsatta, så nån per klass kan man fiska upp när man jobbat med dom enkäterna. Det förekommer".

En annan lärare ser tendenser till mobbning, men tycker inte det är vanligt på X-skolan.

"Inte vanligt. Vi kan se nåt barn i nån klass där man kan misstänka eller funderar kring. "Är det, det eller?" eller ligger det på gränsen? Tendenser finns men inget som är vanligt".

Mobbning har alltid förekommit, men det är svårt att upptäcka då det sker mer dolt nu än innan. En lärare säger:

"Ja, jag tror att det är ganska vanligt och det har egentligen alltid förekommit. Förekommit mer dolt tidigare, nu är alla mycket mer medvetna om vad mobbning är för något".

6.1.12. Hur ser man sin egen roll som vuxen, i arbetet mot mobbning?

Givetvis är det ingen skola såvida det inte finns vuxna på plats. Vad jag vill komma åt i min fråga, är om de vuxna ser sig enbart som pedagoger och lärare. Om städpersonalen bara är fokuserad på att städa, eller ser lärarna och övrig skolpersonal sig som förebilder också? Jag fick många svar och det var bl.a. att de såg sig som: "förebilder, en dämpande faktor, visar var ribban ska stå och att de är viktiga" En lärare säger:

"Helt avgörande. Utan dom vuxna skulle mobbningen kassera rätt så bra. Vad vi gör, hur vi agerar, reagerar på, utan att springa omkring och leka Hitler, utan reagera på ett mänskligt och självklart sätt. Kring hur dom behandlar varandra, vad dom gör med varandra har ju en otrolig betydelse för vilket klimat det blir. Då är vi tillbaka till det här med rastvakter, ju mer vuxna man har ute bland barnen, ju lättare det är att etablera en vettig stämning på rasterna. När dom får härja mycket fritt, kan det också bli en ganska hård ton mellan varandra. Vi har en dämpande faktor, man visar lite var ribban ska stå. Dom vuxna är helt avgörande".

6.1.13. Om polisanmälan som sista utväg är ett bra sätt?

Skolor kan, som vi noterat hittills, göra mycket, sitt allra yttersta, då det gäller mobbning. Om man provat allt, kanske t.o.m. flera gånger, är polisanmälan då ett bra tillvägagångssätt? Vi läser allt oftare i tidningar om hur offren anmäler sina plågoandar eller kommunen på grund av mobbning i skolan. Är det en självklarhet för skolpersonalen att mobbning ofta är likvärdig vissa paragrafer i brottsbalken, eller drar man sig för att polisanmäla? Känner man att det är en extrem åtgärd och undviker det helst? Så här tyckte några av intervjupersonerna:

”Ja, det är svårt...Det enda det kan leda till att det händer något för vederbörande. Det är klart att det är viktigt att poängtera att det här är faktiskt brottsligt och där får vi passa oss lite i skolan så att vi inte blir för snälla. Jag tror visst att man kan komma dit, till en polisanmälan. Men barnen här är så unga, även på nedre, så det blir socialen som tar över”.

Läraren nedan anser att en polisanmälan som sista utväg är nödvändigt. Läraren hoppas dock att skolledningen hjälper till, innan X-skolan kommer till den punkt då polisanmälan är den enda utvägen.

”Det blir ju väldigt hypotetiskt. Men tar man huvudet i toaletten och spolar och man inte får stopp på den, måste det ju vara ett tillvägagångssätt. Alltså är vi maktlösa gentemot barn som gör så här, att dom inte slutar med pennalistiska övningar, så måste vi få hjälp. Jo, som en sista utväg - absolut. Men jag hoppas att rektor och så, att vi får hjälp innan. Att vederbörande blir avstängda från skolan, jag antar att sociala blir inkopplad”.

6.1.14. Vilka lagrum och förordningar gäller för skolan?

Skolan är inte bara en plats som eleverna går till i tretton års tid. Det är obligatoriskt. Skolan lyder under många lagrum och förordningar, vilket kan hjälpa skolpersonal då exempelvis mobbningsfall, diskriminering och trakasserier sker. Det gäller bara att veta vilka dessa är. Så här svarade en av lärarna:

”Det rent pedagogiska är ju vår läroplan, dom som utreder där det har varit mobbningsfall på andra skolor är ju Skolverket som utreder och som ger reprimander. Som jag har uppfattat det. Det är Skolverket som vi står under”.

En av de biträdande rektorerna svarar följande:

”Grundskoleförordningen, skollagen, arbetsmiljölagen och andra lagar som gäller på vanliga arbetsplatser”.

Många av intervjupersonerna nämnde ”alla andra lagar”. Men de flesta nämnde specifikt skollagen.

”Oj...vi har ju skollagen. Sen är det ju alla andra lagar, eftersom det är en arbetsplats, barnens arbetsplats”.

”Skollagen, sen är det ju hela resterande regelverket, men den som är specifik för oss är skollagen. Den styr vår verksamhet och vem som är ansvarig”.

”Skollagen, skolförordningen och även Sveriges Rikes Lag, totalt sett. Samma brottsrubricering gäller här”.

”Svåra frågor, alltså vi har en skollag, sen står vi ju under samma lagar som alla andra så klart”.

De sista och följande frågor (dvs. nr. 22 och 23) ställde jag bara till biträdande rektorerna. Frågorna var bl.a. om de personligen drivit igenom frågor kring mobbning och hur skolledningen arbetar kring mobbning. Även om de har möten och vilka som är närvarande i dessa sammanhang. De två biträdande rektorerna har tagit initiativet att sammankalla arbetslag ledare och ledare för kamratstödjarna. De möten som de har är för personalen och då är det inte bara lärare och fritidspedagoger utan också städpersonal m.fl. ”Alla yrkeskategorier kan tillföra något”, anser de.

Elevvårdsteamet, eller EVT som nämnts tidigare i detta kapitel, består av skolpsykolog, skolsköterska, kurator, socialsekreterare och två speciallärare. Skolledningen har möte tillsammans med EVT var fjortonde dag. Mötena behandlar inte enbart mobbningsfall, utan även skolmiljön i det stora hela samt saker eller incidenter som personalen själv upptäckt.

6.2. Sammanfattning av resultaten.

Att vara lärare är ett svårt yrke. I dag är lärarens roll inte bara att lära ut, utan också vara förebilder och i en viss grad uppfostra barnen och ungdomarna de timmar om dagen de är i skolan. I och med detta krävs det mer av lärarna, men också av rektorer och övrig skolpersonal. De vuxna i skolan har ett stort ansvar gentemot eleverna men också mot den lagstiftning som finns i dag. 1997 blev det obligatoriskt att skriva en handlingsplan mot mobbning. En handlingsplan som inte bara ska vara en vägledning för skolpersonalen utan också uppmuntra till diskussion, för att inte den ska bli en hyllvärmare.

6.2.1. Handlingsplan

Skola X har som man ska en handlingsplan och ett gediget arbete ligger till grund för den. Revidering skedde i höstas. Tillgängligheten för handlingsplanen är bred. Man kan finna den på Internet, föräldrarna har fått den, lärare har den och kopior av den finns i varje arbetslag. Handlingsplanen gör ingen märkbar förändring för X-skolan i arbetet mot mobbning men är ingen hyllvärmare för personalen i heller. Den fungerar som en förlängd ryggrad för personalen och i kombination med ett bra elevvårdsteam kan personalen få råd och stöd vid mobbningsituationer. En handlingsplan ska aldrig bli en hyllvärmare och då man söker stöd genom den ska man också ha uppbackning från skolledning och antimobbningsteam. Diskussioner hålles hela tiden. Kontinuerliga möten gör så att ämnet aldrig försvinner ut i periferin. Skolledningen har viljan att få med all personal i utformandet av handlingsplanen och använder sig även av det kognitiva för att utforma en så bra handlingsplan som möjligt. Det kognitiva står delvis skolledningen för men man har även frågat Gunnar Höistad, som har lång erfarenhet och kompetens, om råd.

6.2.2. Utbildning

X-skolan har haft utbildningsdagar för lärare och föräldrar. Dessa anordnades av skolledningen och hölls av Gunnar Höistad. Detta initiativ visar hög grad på vilja. Vilja att skapa en diskussion, att få en dialog med föräldrarna och lärarna. Dessa dagar har skolan bekostat själv och skolledningen har på så sätt visat att de vill utöka sin kognition inom ämnet och drar sig inte för att få vägledning och stöd från en tredje part.

6.2.3. Temaveckor

Temaveckor är något som prövats på X-skolan och det har legat på arbetslaget själva att starta sådana. Det är något som X-skolan har prövat men ej gör det idag. En lärare upplever att dessa veckor ökar antal mobbningsfall. Vad skolan använder sig av idag är av tematisk karaktär. De tar upp olika tema och diskuterar kring dessa. Utifrån sina tidigare erfarenheter har man istället använt sig av en annan arbetsmetod. Detta visar att skolan har en vilja att fortsätta, att de vågar pröva nya metoder då de gamla ej fungerat.

6.2.4. Det aktiva arbetet mot mobbning på X-skolan

X-skolans årliga enkäter ger personalen en anvisning om hur klimatet är i klassen. Man studerar svaren från eleverna och då det framkommer att det finns mobbning i en klass rycker EVT ut. Detta ger en signal till eleverna att de vuxna reagerar och att de tar situationen på allvar. EVT har en bred erfarenhet om ämnet och hur de ska ta itu med problemet. Deras drivande sätt att motarbeta all form av kränkningar i skolan visar att de har en stark vilja att lyckas. X-skolan har stora möjligheter att lyckas tack vare att de har ett EVT och denna grupp kan därför spela en avgörande roll i arbetet mot mobbning. En lärare som jag refererar till skapar tid till sina elever genom att ha intervjuer med dem.

6.2.5. Kamratstödjare

Kamratstödjare har man haft på X-skolan. När man hade kamratstödjare var det ett bra förfarande då det gällde rekryteringen, likaså vid utbildning och handledning. Skälet till att man slutade i de yngre klasserna var att man tyckte att det blev ett för stort ansvar för de små barnen. De eldsjälar eller drivkrafterna bakom arbetet med kamratstödjarna har försvunnit från X-skolan och detta i kombination med tidigare erfarenheter gör att bara ett fåtal fortsatt med kamratstödjare.

6.2.6. Rastvakter

För de lägre klasserna har man rastvakter. Då det gäller de äldre eleverna har man ingen vuxen ute på rasterna. Man har istället någon som kallas jourvakt och är den person som eleverna kan vända sig till om något händer. Varför man inte har rastvakter beror på schemalaggningen, att det är ”stora barn” och att skolledningen inte tycker det är befogat att tvinga ut lärarna på skolgården. Möjligheterna rent praktiskt, att få ihop rastvakter för de äldre klasserna, går inte enligt X-skolan. Enligt en lärare på X-skolan ska man i alla fall titta på detta nästa termin.

6.2.7. Hur X-skolan går tillväga då ett mobbningsfall uppdagas

Här har X-skolan en säker rutin. Personalen går tillväga på ett korrekt sätt och har sin handlingsplan som mall. Inställningen hos personalen och skolledningen spelar en stor roll i arbetet mot mobbning. X-skolans personal utreder grundligt de bakomliggande faktorerna till att någon blivit eller blir mobbad. De är alla ense att få en så detaljerad bild som möjligt innan de konfronterar förövaren eller förövarna. Allt för att de som

mobbat ej ska kunna slingra sig. EVT kopplas också in, som stöd till klassläraren. Föräldrarna kontaktas alltid. Några av intervjupersonerna talar också om vikten att konfrontera "svansen". Detta är en viktig faktor i arbetet mot mobbning.

6.2.8. Intervjupersonernas personliga definition av mobbning

Intervjupersonerna följer forskarnas definitioner och alla är ense om att mobbning är en negativ handling som sker under upprepade tillfällen. En intervjuperson, som jag refererat till på sidan 34-35, talar lite friare om mobbning. Personen talar om flera viktiga infallsvinklar om mobbning, specifikt huruvida om det är de vuxnas rätt att gradera mobbning eller om det är den utsattes gradering som är den viktigaste.

6.2.9. Huruvida man fått kunskap om mobbning genom sin lärar- respektive rektorsutbildning

Några av intervjupersonerna anser att den bästa fortbildningen de får är när de kommer ut i skolorna. En av intervjupersonerna avslutade lärarutbildningen för ett år sedan. Läraren berättar att studenterna, inklusive han själv, fick be om att få undervisning om ämnet mobbning. Personens kursare fick en eftermiddag. Rektorsutbildning riktar sig enbart åt hur man ska hantera chefsrollen och andra personalärenden.

6.2.10. Om man anser att de har kunskaper om mobbning och dess konsekvenser

De personer som svarat ja på att de besitter kunskap om mobbning, är de som arbetat som lärare ett tag. Får man möta problematiken vid ett flertal tillfällen, lär man sig mer för var gång. Erfarenhet ger färdighet.

6.2.11. Hur vanligt tror man mobbning är på X-skolan?

Utifrån enkäterna får de ibland vissa namn. De tror dock att det förekommer oftare än vad de får ut från enkäterna och att mobbning sker mer i det dolda nu än förr.

Flera av intervjupersonerna frågar sig var gränsen för mobbning går och att det är svårt att avgöra detta.

6.2.12. Hur ser man sin egen roll som vuxen, i arbetet mot mobbning?

Intervjupersonerna har samma inställning till sina egna roller som vuxen i skolan och det är att de bl.a. är förebilder, en dämpande faktor. En person anser att de vuxna ska agera och reagera på ett mänskligt och självklart sätt. Han kommer också själv tillbaka

till diskussionen om rastvakter där han anser ju fler vuxna det är ute desto lättare är det att skapa en bra stämning bland eleverna. Det är så att om eleverna får härja fritt, kan det uppstå fler konflikter än om de vuxna kan röra sig bland dem. Intervjupersonerna själva säger att deras roll är betydande och helt avgörande för att kunna skapa och upprätthålla en god skolmiljö.

6.2.13. Om polisanmälan som sista utväg är ett bra sätt?

Mobbning är inte åtalbart, det är handlingarna bakom man får titta på. Fysisk misshandel är lättare att se och upptäcka och på så vis lättare att kunna polisanmäla. Den psykiska misshandeln är svårare att greppa säger intervjupersonerna. Man upptäcker inte den och man har inga synliga bevis på att detta övergrepp ägt rum. Bevisbördan är svår. Det viktigaste för skolans del är att kunna bevisa att alla åtgärder vidtagits för att hindra fortsatta trakasserier, för att slippa skadeståndsansvar. Skolansvarsutredningen föreslår i sin utredning en omkastad bevisbörda, ett så kallat ”presumtionsansvar”. Några andra svar jag fick var att det var så små eller unga barn att personerna inte tänkt tanken att göra en polisanmälan.

6.2.14. Under vilka lagrum och förordningar står skolan under?

Lagarna och förordningarna är också riktlinjer för lärarnas och skolledningens arbete och ska tas på allvar. Några av intervjupersonerna kommer inte ihåg eller så har de kunskaper som de bör ha. Vet man inte vilka lagar och förordningar som råder, kan det få en stor betydelse då exempelvis mobbning uppdagas och negativt hur man hanterar situationen. Detta blir då till nackdel för eleven.

6.2.15. Frågorna till biträdande rektorerna

X-skolans skolledning ser till att möten hålls med elevvårdsteamet var fjortonde dag såvida inte något akut uppdagats. Biträdande rektorn för de äldre klasserna har även möte med ett nätverk där bl.a. närpolis och nattvandrare ingår. Dessa möten går huvudsakligen ut på att diskutera elever, inte bara från X-skolan utan från andra skolor, som utmärker sig kvällstid ute på stan. Det är elever som hamnat snett och som man försöker gripa tag i innan det är för sent. Närpolisen inbjudes vid varje terminsstart för att prata kring bl.a. regler för EU-mopeder. De enkäter X-skolan skickar ut till sina elever vid varje terminsstart ger skolledningen och lärarna en känsla av klimatet i klassen. Ibland kan de fånga upp utsatta och reda ut situationen på ett tidigt stadium.

Denna metod finner jag vara, kanske inte extraordinär men, ett tecken på en vilja från de vuxnas sida. Mitt problem är att jag inte har möjlighet att redovisa några enkätresultat, då biträdande rektorerna ej vill lämna ut dessa. De har sekretessbelagt resultaten eftersom de inte har så många mobbningsfall. Om resultaten kommer ut är skolledningen rädda för att man kan avslöja vilken årskurs det rör sig om och vem. Jag har mejlat de biträdande rektorerna om jag skulle istället kunna få svar om antalet mobbningsfall minskat sedan de började med enkäterna, samt vilka årskurser som har haft flest mobbningsfall de senaste fem åren. Jag har inte fått något svar än.

6.3. Analys av resultaten.

Utifrån normmodellen (se tidigare om detta på sidan 11 ff) som analysverktyg ska jag nu analysera mitt intervjumaterial, utefter de tre dimensionerna K – V – M:

6.3.1. Kognition/kunskap

X-skolans skolledning har inte bara sina egna förvärvade kunskaper om mobbning utan ser till att skaffa kunskap från annat håll. Gunnar Höistads erfarenheter och kompetens inom ämnet mobbning har spridit sig genom utbildningsdagar/föreläsningar och genom skolans handlingsplan. Då det gäller kunskaper från lärarutbildningen finns det nog mycket att förbättra. Detta ligger inte på X-skolans skolledning eller personal, utan det är något som lärarutbildningen får ändra på i framtiden. X-skolan arbetar mycket utifrån sina förvärvade kunskaper och utifrån resultaten förbättrar man eller avskriver något som inte fungerat för dem. Ett exempel är kamratstödjarfunktionen. Eldsjälar har försvunnit och resultatet av verksamheten har ej blivit det de har önskat. Likaså med temaveckor. X-skolan har sett ett ökat antal mobbningsfall i samband med temaveckorna och slutat p.g.a. detta, istället har man funnit nya infallsvinklar och haft ett nära samarbete med EVT. Då mobbningsfall eller tendenser till mobbning uppdagas har X-skolan en säker rutin. Utifrån egna kunskaper, hjälp från EVT och sin handlingsplan finns det en säker gång att följa.

Då intervjupersonerna skulle ge en personlig definition av mobbning fick jag i alla intervjutillfälle utom ett samma svar som var utifrån forskarnas definition, inte den egna. En person talade lite friare om mobbning och gav ett intryck av erfarenhet och kunskap. De personer som ansåg att de hade kunskap om mobbning och dess konsekvenser var

de som hade arbetat ett tag. Erfarenhet blir viktigt i dessa sammanhang då lärarutbildningen inte ger studenterna den kunskap om mobbning som en lärare i dag behöver. Kunskapen om vilka lagrum och förordningar skolan står under är inte intervjupersonernas starka sida. Detta kan bero på många faktorer, exempelvis nervositet under intervjun och att man inte kommer ihåg. Denna kunskap är viktig att besitta, ha den i ryggmärgen så den hjälper läraren i sitt arbete att veta vilka lagar och förordningar man arbetar under.

6.3.2. Värde/vilja

X-skolan ger ett intryck av att de vill skapa en god skolmiljö och att de verkligen arbetar för det också. Då skolledningen gick ut med handlingsplanen på remiss till alla arbetslag skapade de en dialog och en känsla av medbestämmanderätt och gemenskap. Dessa faktorer är viktiga, inte bara inom skolan utan på alla arbetsplatser. Skolledningen får med all personal, lärare som städare, vilket gör att arbetsklimatet blir bättre och att alla kan koncentrera sig på sina uppgifter. Det inger en trygghet för eleverna att stämningen är bra bland personalen. De föreläsningar/utbildningar X-skolan organiserat tillsammans med Gunnar Höistad ger ett intryck både utåt sett men också till föräldrar, elever och personal att skolledningen bryr sig. Personalen vet att mobbning finns på deras skola och att det alltid kommer att finnas. Med den vetskapen har X-skolan möjlighet att arbeta mot mobbning på ett bättre sätt än de skolor som inte vill erkänna att de har mobbning på sin skola. Intervjupersonernas inställning till sin egen roll i arbetet mot mobbning är lika. De vet och anser att deras roll är betydande och helt avgörande för att kunna skapa och upprätthålla ett gott klimat. Deras ambition är inte att vara hökar utan att på ett mänskligt sätt reagera på negativa handlingar och agera så att eleverna kan känna sig trygga.

På frågan om polisanmälan är ett riktigt tillvägagångssätt, så svarar intervjupersonerna från sina samveten. Man vet att mobbning inte är åtalbart utan det är handlingarna bakom som är åtalbart. Som sista utväg är det riktigt tycker intervjupersonerna men har ändå vissa funderingar och tvekan, då de anser att eleverna är för unga. Skolan har ingen anmälningsplikt utan det är de tankegångar som skolledningen och personalen har som avgör ifall skolan polisanmäler. Biträdande rektorerna på X-skolan skulle inte dra sig för att polisanmäla. De kan tycka att skolan är lite fega i dessa sammanhang och

ibland kan de glömma bort den som drabbats. Eftersom skolledningen ger klara signaler att de inte accepterar mobbning och att de som sista utväg polisanmäler upprätthåller X-skolan samhällets normer och värderingar. Samma lagar som gäller utanför skolans murar gäller även på X-skolan.

De biträdande rektorerna skapar diskussioner med sin personal dels genom kontinuerliga möten och anser att all personal har något att tillföra X-skolan. Skolledningen har också på eget initiativ startat ett nätverk med bl.a. närpolis och nattvandrare som träffas en gång per månad. Detta ligger utöver skolledningens åtaganden och visar ett intresse och ett engagemang även inom de områden som finns utanför skolområdet.

6.3.3. System/möjligheter

Elevvårdsteamet (EVT), är ett välarbetat och genomtänkt koncept som visar tecken på professionalitet. Dessa personer som besitter kunskaper inom olika områden arbetar tillsammans och ger lärare och elever stöd i svåra frågor. Detta team ger X-skolan möjligheter att skapa en tryggare miljö för alla parter och upprätthålla en god skolmiljö.

Den utbildning som ges blivande lärare har brister. Att inte ha schemalagda föreläsningar om mobbning och dess konsekvenser resulterar i att nyutexaminerade lärare har ett sämre utgångsläge när det gäller att handskas med och agera mot mobbning. Alla skolor har inte ett väl fungerande team som kan vägleda och stödja nya lärare i denna typ av problem. En ändring i lärarutbildningen är ett måste för att kunna förbereda nya lärare på vad som komma skall. Detta då läraryrket inte bara är rent pedagogiskt och kunskapsorienterat utan också ett yrke fylld av moral och etik.

X-skolan har rastvakter för de yngre eleverna men ej för de äldre. Detta p.g.a. schemalaggningsen och att skolledningen inte tycker det behövs för att barnen är så ”stora”. Har man inte rastvakter skapar det möjligheter för eleverna att härja fritt på rasterna. Oftast är det på rasterna som eleverna ”öppet” kan kränka andra. Systemet med schemalaggningsen måste förbättras så att lärarna kan röra sig bland eleverna och observera. Det behövs rastvakter även på mellanstadiet och högstadiet och som vuxen kan man inte förlita sig på elevernas ålder då det gäller mobbning.

7. Avslutning och diskussion.

I flera år i skolan fick jag höra att jag inte dög till något. Att det skulle vara bättre att jag inte fanns. Jag trodde till slut på allt de sa. Jag ville fly från den världen och för att lindra smärtan jag bar på, började jag skära mig. Lättnaden varje gång kniven skar genom min hud var enorm och blev ett tag min enda tröst.

Slutligen ska jag nu i avsnitt 7 försöka, utifrån min gjorda analys, besvara mina inledande frågeställningar och diskutera resultaten av mina undersökningar.

7.1. Mina frågeställningar

Fråga 1: Hur kan man arbeta mot mobbning för att nå målen i skolans styrdokument?

Det är skolans skyldighet att ha en handlingsplan mot mobbning sedan 1997. Denna ska vara väl arbetad och skolor får gärna följa X-skolans exempel att lägga ut handlingsplanen på remiss. Detta medför att alla känner sig delaktiga och att alla kan ställa sig bakom det som står i skolans handlingsplan. Skapar skolan en enad front mot mobbning kan skolan också aktivt bekämpa mobbning. Huruvida skolor väljer att använda sig av temaveckor, kamratstödjare eller personliga samtal för att öka medvetandet hos eleverna har ingen betydelse. Det viktiga är att ha en öppen diskussion om ämnet med eleverna. Att ha rastvakter, samtal med eleverna, arbeta tematiskt gör att diskussionen om mobbning aldrig försvinner ut i periferin. Det hjälper inte att bara skriva en handlingsplan och sedan aldrig revidera den eller använda den som hyllvärmare. Mobbning är ett allvarligt problem och att skaffa kunskap om ämnet gör att man kan mer aktivt arbeta mot mobbning och att man som lärare kan känna sig tryggare då ett mobbningsfall uppstår. Det är viktigt att skolan vågar se att mobbning finns på sin skola, så fort man blundar för problemen kan man aldrig arbeta mot det.

Fråga 2: Förutom handlingsplaner, lagar och förordningar: vad utmärker en god skolmiljö med avseende på mobbning?

Det viktiga är att ha en tydlig policy där skolan/personalgruppen kollektivt verkar för ett positivt skolklimat och positiva kamratrelationer och tar avstånd från mobbning.

Skolledningen måste visa ett tydligt ledarskap men samtidigt vara lyhörd för vad personalen tycker och tänker, detta för att skapa dialoger och få personalen att känna sig delaktiga. Det är inte bara hur en skola fungerar rent organisationsmässigt och pedagogiskt

utan också hur den faktiska miljön är. Här spelar även de yttre faktorerna roll. En fräsch skola utan klotter, skräp, rökrutor, nedgångna lokaler medför trivsel för alla i skolan. Lärare och skolledning som tar sig tid för eleverna även utanför klassrummen ger eleverna trygghet och på så sätt kan man skapa en öppen dialog med eleverna. Att involvera föräldrarna i skolans arbete är en viktig faktor. Att bjuda in föräldrar till diskussionskvällar eller föreläsningar om mobbning är en bit på vägen till att få dem att känna sig trygga i att de kan kontakta skolan då de är bekymrade om mobbningsproblem.

Fråga 3: Om normer och värderingar: Hur kan skolledningens och lärarnas roll, normer och ställningstagande påverka antimobbningsarbetet?

Återigen är en tydlig policy och ett kollektivt ställningstagande mot mobbning viktigt. Hur de vuxna fungerar ihop och hur de behandlar varandra påverkar eleverna positivt. Om skolans personal har en plan för att utvärdera skolans policy och arbetssätt medför detta att de kan välja bort de dåliga sätten och anamma nya arbetssätt för att motverka mobbning. Att följa skolans lagar och förordningar kan vara svårt men ett måste för allas skull. Skolledningen måste ha en tydlig policy hur de anser alla inom skolan ska arbeta mot mobbning. Att få personalen att känna sig delaktiga och betydelsefulla i hur de agerar i antimobbningsarbetet medför ett nära och tätt samarbete. Om eleverna märker att de vuxna inte står enade eller att de väljer att se mellan fingrarna ger detta eleverna en möjlighet att ”härja fritt”.

Mitt syfte var att med denna studie fördjupa mig i och studera skolans roll och normer i arbetet mot mobbning. Jag tycker att jag har, med hjälp av min fallstudie, lyckats att finna vissa faktorer som visar på skolans betydelse och roll i arbetet mot mobbning. Det är inte bara lagar och förordningar som måste följas utan det krävs inspirerande och engagerad skolledning och personal för att reducera mobbning på skolorna. Skolans lokala roll och normer är och förblir viktig i denna fråga - mycket på grund av det är den plats som barn och ungdomar går i minst 9 år.

7.2. Sammanfattning och diskussion.

Då jag själv blivit utsatt för fysisk- och psykisk misshandel i sex års tid och inte fått stöd av de vuxna i skolan, ville jag studera vilken roll skolan och de enskilda aktörerna har för arbetet mot mobbning. Mobbning är ett upprepat handlingsmönster och skolan

ska premiera och upprätthålla goda normer och handlingsmönster. Forskning om normer och normbegreppet har en lång tradition. Skolan styrs av lagar och förordningar, handlingsplaner skrivs men ett flertal skolor har stor problematik med mobbning. För att nå målen i skolans styrdokument spelar lokala normer och värderingar en viktig roll samt ett engagemang från de vuxnas sida.

Jag ville studera hur skolor arbetar mot mobbning och tog kontakt med ett tiotal skolor i en grannkommun. Jag fick enbart svar från en skola och genomförde intervjuer med fyra lärare och två biträdande rektorer. Utifrån observationer, intervjuer och dokumentanalyser från X-skolan presenterar jag mina resultat som en fallstudie. X-skolan profilerar sig som en bra skola och var mycket tillmötesgående under mina möten med personalen. Min analys av intervjuerna gav mig som forskare många ”aha-upplevelser”, positiva som negativa.

X-skolan har utarbetat sin handlingsplan på anmärkningsvärt klokt sätt. Skolledningen har lagt den ut på remiss i arbetslagen och enligt mig visar detta att man är mån om att skapa en diskussion med all personal så att inte det bara är skolledningen som bestämmer hur skolans handlingsplan ser ut. Vad jag känner är att man inte har en rutin då nya lärare kommer till skolan. En bunt papper får man, men det verkar inte som om man har en personlig introduktionsdag för nya lärare. Lärarna vet förvisso att de har en handlingsplan själv, men var man kan finna den förutom sitt eget arbetsrum verkar de inte veta. Detta ligger delvis på personalen själva men också på skolledningen. En av biträdande rektorerna lämnar dock en brasklapp för att alla inte vet, men då detta dokument och frågor kring mobbning är viktigt ser jag gärna att man skapar en rutin då ny personal börjar. Att all personal vet var handlingsplanen finns ger inte bara något för de själva utan utåt sett ger det en bra bild.

Utbildningsdagen som leddes av författaren Gunnar Höistad var ett bra initiativ av skolledningen tycker jag. Den föll dock på förskolläraernas och fritidspedagogernas studiedag. Nästa gång man vill anordna en ny föreläsning bör det vara när all personal kan medverka. Jag tillägger dock att jag inte vet om förskolelärarna och fritidspedagogerna kunde ha inställt sig på föreläsningen eller om det krockade med studiedagsaktiviteterna. Att även ge föräldrarna en möjlighet att träffa Höistad och skolledningen en kväll

kan i långa loppet medföra att föräldrarna känner sig trygga i hur skolan arbetar mot mobbning.

Temaveckor har X-skolan inte längre och jag är positiv till att då man märker att något inte får den genomslagskraft, hittar personalen andra infallsvinklar och arbetssätt. Enligt mig tyder detta på att skolan har fantasi och vilja att upprätthålla en diskussion om ämnet, fast gamla metoder ej fungerat. Kamratstödjare har X-skolan haft, men då eldsjälarna i projektet försvunnit har projektet också runnit ut i sanden. Jag tycker själv att kamratstödjare kan bli riskfyllt för de elever som valts. Det krävs att dessa elever är starka mentalt då det är en tung uppgift. Som jag ser det är det inte enbart elevernas uppgift att upprätthålla god moral och normer på skolan, det är huvudsakligen de vuxnas.

Tidsbrist är ett ständigt svar då man inte har kunnat skapa tid för personliga samtal med eleverna. För mig handlar det om prioriteringar och det åligger skolledningen att se till så att tid finns och att man ser till elevernas psykosociala hälsa. Får eleverna tidigt känna sig uppmärksammade och att vuxna bryr sig och tar sig tid, tror jag att man i viss mån kan förhindra mobbningen. Rastvaktssamtalen handlar mycket om tid, omläggning av schema och delar personalen in elevernas behov av rastvakter på grund av ålder är man enligt mig ute på djupt vatten. De yngre barnen kanske har en större tendens att skada sig vid lek. Lekarna är snabba och ibland farliga för det enskilda barnet i form av fysiska skador. De äldre barnen leker inte i större utsträckning men mobbning och trakasserier finns där också. Inställningen till att det är ”stora barn” och att man inte behöver rastvakter är säkerligen en norm som är djup grundad och som jag anser måste brytas. X-skolan måste skapa möjligheter att ha rastvakter för de äldre eleverna och även titta på varför de bör ha rastvakter. Oftast, inte alltid, är det på rasterna som det händer saker. Om vuxna rör sig kontinuerligt bland eleverna ute på rasterna skapar personalen ett visst lugn bland eleverna.

Då jag bad intervjupersonerna om sin egen definition om mobbning svarade de flesta utifrån vad forskarna skriver. Detta är absolut inget fel, bara man kan diskutera och vrida och vända på begreppen för att skapa sig en egen uppfattning. Jag tror att som vuxen och ej utsatt av mobbning är det för lätt att gradera mobbning. Exempelvis:

”Om Kalle och hans kompisar trakasserar Pelle med ord och miner, kan de vuxna tycka att detta inte är lika hemskt som om de hade slagit honom.” De vuxna som anser ovanstående exempel, har som jag ser det, inte läst forskarnas definition av mobbning. ”Negativa handlingar” är inte bara fysisk misshandel, utan även psykisk misshandel. Jag anser att man måste som vuxen sätta sina egna värderingar och graderingar åt sidan och som en av intervjupersonerna säger: ”...hur den kränkta personen upplever det kan jag aldrig göra en bedömning av.” Hur Pelle upplever en viss situation, kanske inte är likadant som de vuxna upplever den. Det är alltid bättre att säga till eller uppmärksamma problemet en gång för mycket, än att grubbla på huruvida det ska vara mobbning eller inte. Det är viktigt att lyssna på sitt samvete och använda sitt sunda förnuft i dessa sammanhang.

Det måste ske en förändring av lärarutbildningen. Att lärarstudenter måste be om en betydelsefull undervisning, är för mig ofattbart. Utifrån mina egna efterforskningar samt den information jag fått via intervjupersonerna anser jag att det tyder på brist av kunskap och värderingar hos ledningen på lärarhögskolan. Lärarnas främsta uppgift är att lära ut, men för att nå målen i skolans styrdokument måste skolledningen på lärarutbildningen ta sitt ansvar och ha en utbildning som inbegriper allt som yrket innebär. För mig är det inte tillräckligt att tillförskansa sig kunskaper om mobbning och dess verkan när man redan är ute på skolan. Mobbning har alltid funnits och kommer alltid existera. Kunskap om mobbning är nyckeln till att mobbningen kan minska på barnens, ungdomarnas och de vuxnas arbetsplats. Jag tror att vi måste göra våra röster hörda för att förändra och till en viss del modernisera lärarutbildningen - bilda nya normer och värderingar för hur läraryrket ska vara i framtiden.

Referensförteckning

- Baier, M. (2004) *Om normer*. Kompendium. Rättssociologi, Lunds universitet.
- Cuff, E.C. & Payne, G.C.F., red. (1979) *Samhällsvetenskapliga perspektiv*. England: Cox & Wyman Ltd.
- Eriksson, B., Lindberg, O., Flygare, E., Daneback, K. (2002) *Skolan – en arena för mobbning – en forskningsöversikt och diskussion kring mobbning i skolan*. Kalmar: Form och tryck, Leanders Grafiska AB.
- Hallerström, H. & Wickenberg, P. (2004) *Det åligger rektorn... Normer för och i en rektors utövande av ledarskap*. Nordiska sociologkongressen arbetsgrupp 15, Rättssociologi, Lunds universitet.
- Hydén, H. (2002) *Normvetenskap* Lund: Sociologiska institutionen.
- Hydén, H. (2004) *Om relationen mellan normer och regler*. Lund: Sociologiska institutionen.
- Isacson, M. (1997) *Mobbad! Att utveckla ett effektivt mobbningsarbete*. Ängelholm: Kommunlitteratur AB.
- Skolverket (2003) *Attityder till skolan* Stockholm: Fritez kundservice.
- Stjernquist, P., Widerberg, K. (1989) *Rätten i Samhällsbyggandet* Lund: Studentlitteratur.
- Svenning, C. (1997) *Metodboken*. Eslöv: Lorentz Förlag.
- AFS 1993:17 *Kränkande särbehandling i arbetslivet*.
- Arbetsmiljölagen (AML) *Kränkande särbehandling*.
- Brottsbalken (BrB) 3:5, 3:8, 4:5, 4:7, 5 kap.
- FN: *Konventionen om barnets rättigheter*, art. 12, 28, 29.
- Lpo94 *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet*.
- Lpf94 *Läroplan för de frivilliga skolformerna*.
- Skollagen 1985:1100
- SOU 2004:50. *Skolans ansvar för kränkningar av elever*.

Aftonbladet 14 augusti 2001.

Arbetsmiljöverkets tidning (2004) *Arbetarskydd*, Nr. 3, Västerås: VLT PRESS.

Barnombudsmannen (1997) *BLUNDA inte för mobbning – BO:s rapport och förslag mot mobbning*. Göteborg: Graphic Systems.

BRIS tidningen (2004), Nr. 2

BRIS rapporten (2000)

Lärarnas tidning (2001) ”TEMA: Mobbning” I Lärarnas tidning, Nr. 5, Norrköping: AB Trycksaker.

Metro 18 augusti 2004.

Pedagogiska magasinet (2004) ”TEMA: Utstött”. I *Pedagogiska magasinet*, Nr. 3, Helsingborg: JMS Rulloffset AB, (ss. 8-57).

Sydsvenska Dagbladet 14 april 2004 del A.

Sydsvenska Dagbladet 27 april 2004 del A.

Sydsvenska Dagbladet 19 augusti 2004 del A.

<http://www.dn.se>

<http://www.unicef.se>

<http://w1.855.telia.com/~u85597520/inrikes35.htm>

Bilaga 1.

Definitioner av mobbning.

”Mobba är att utesluta från kamratkretsen och illa behandla, förtrycka...”

Svenska Akademiens ordlista.

”En person är mobbad när han eller hon, upprepade gånger och under viss tid, blir utsatt för negativa handlingar från en eller flera personer.”

Dan Olweus, professor och forskare i Norge.

”Med mobbning avser jag medvetna, icke-legitima fysiska eller psykiska angrepp och/eller uteslutning ur gemenskapen som riktas mot en enskild individ i underläge av en grupp vars medlemmar förstärker varandras beteende i interaktion.”

Anatol Pikas, docent i pedagogisk psykologi.

”En relativt samlad grupp, som systematiskt ger sig på en och samma person under en längre tid.”

Dag Björndell, skolpsykolog.

”I mobbningen förekommer negativa handlingar från plågaren mot offret i avsikt att skada offret. Dessutom förekommer de negativa handlingarna upprepade gånger och över längre tid.”

Zelma Fors, leg. psykolog/leg. psykoterapeut.

”...mobbning pågår när en grupp trakasserar en eller flera. Ibland handlar det emellertid om en enskild som plågar en annan. Därför bör man även komplettera definitionen på mobbning med: När *en* person blir systematiskt utsatt av *en* eller *flera*.”

Gunnar Höistad, författare, f.d. lärare.

”Vilken definition man än ansluter sig till kan mobbning rent allmänt sägas föreligga då en eller flera personer utsätter andra för kränkande behandling. Kränkande behandling kan ta sig uttryck i olika former, såsom att man utsätter någon för trakasserier och/eller att man utövar fysiskt eller psykiskt våld mot någon annan. Exempel på vad som vanligen betecknas som trakasserier är kränkande tillmälen och uteslutning av andra ur en gemenskap. Exempel på fysiskt våld är knuffar, örfilar, sparkar och knytnävsslag. Psykiskt våld utgörs främst av hot om fysiskt våld. De flesta handlingar, som brukar betecknas som trakasserier och mobbning, har sina motsvarigheter i brottbalkens gärningsbeskrivningar för brotten ärekränkning, misshandel, vållande till kroppsskada eller sjukdom, olaga tvång, ofredande och olaga hot”.

Håkan Wiberg, Skolverkets jur. enhet.

”Mobbning är långvarigt våld, psykiskt och/eller fysiskt, riktat mot ett offer och utövat av enskilda personer eller grupper.”

Erling Roland, forskare i Norge.

”Mobbning är våld, men kan ses som en speciell sektor av våldet där speciellt upprepning av ett destruktivt mönster mot en enskild människa eller grupp är det mest påtagliga”.

Björn Lindell/Veikko Hartikainen, beteendevetare.

Bilaga 2.

Intervjufrågor

1. Har ni en handlingsplan mot mobbning på er skola?
2. Hur har den kommit till? – Har ni lärare framställt/sammanställt den tillsammans?
3. När gjordes den? – Vilket år?
4. Har ni uppdaterat den sedan dess? – I så fall, hur många gånger?
5. Var finns denna handlingsplan?
6. Finns den tillgänglig för alla?
7. Vet alla var den finns?
8. Har ni haft utbildningsdagar då det aktuella ämnet bearbetats?
9. Har ni haft temaveckor, då lärare och elever arbetat tillsammans om tankar, attityder mot mobbning?
10. Hur arbetar ni aktivt mot mobbning på er skola?
11. Har ni kamratstödjure? Hur har ni rekryterat era kamratstödjure?, vilken utbildning har dom fått?, hur följer ni upp deras arbete?
12. Hur många rastvakter har ni?
13. Har ni märkt ngn skillnad sedan ni fick en handlingsplan?
14. När ett mobbningsfall uppdagas hur går ni tillväga?
15. Vad är din personliga definition av mobbning?
16. Ingick det i din utbildning, någon form av undervisning om mobbning?
17. Anser du att du har kunskap om mobbning, dess konsekvenser/följder och hur man skall bekämpa mobbning?
18. Hur vanligt (tror du) mobbning är på er skola?
19. Vilken roll/betydelse har de vuxna inom skolan, i arbetet mot mobbning?
20. Är polisanmälan ett riktigt tillvägagångssätt, då man provat allt?
21. Vilka lagrum och förordningar gäller för skolan?
22. Till enbart rektorerna frågorna 22-23. Hur har du personligen drivit igenom frågor kring mobbning?
23. Hur arbetar ni (skolledningen) kring mobbning? Vilka yrkeskategorier är med under ev. möten? Hur ofta har ni möten kring mobbning?